

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Fakulta stredoeurópskych štúdií

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara

KÉTNYELVŰSÉGI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

Szerkesztette: Kozmács István

Oktatási segédlet

Nitra – Nyitra

2015

Recenzenti:

Bírálok:

Dr. habil. Mgr. Vančo Ildikó, PhD.

Mgr. Angyal László, PhD

Táto publikácia bola vytvorená v rámci projektu „Komplexná inovácia pedagogickej a vzdelávacej činnosti na Fakulte stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre s dôrazom na potreby trhu práce vedomostnej spoločnosti“ (ITMS 26110230081) realizovaného vďaka podpore Operačného programu Vzdelávanie financovaného z Európskeho sociálneho fondu.

A kiadvány „A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karán folyó pedagógiai tevékenység és képzés komplex megújítása, különös figyelemmel a munkaerőpiac és a tudásalapú társadalom igényeire“ (ITMS 26110230081) című projekt részeként jelent meg, az Európai Szociális Alap által finanszírozott Oktatás Operatív Program támogatásával.

Moderné
vzdelávanie
pre vedomostnú
spoločnosť/
Projekt je
spolufinancovaný
zo zdrojov EU

© Dr. habil. PhDr. Kozmács István PhD. – 2015

© Szerzők – 2015

ISBN 978-80-558-0936-6

EAN 9788055809366

Tartalom

Előszó	7
Navracsics Judit	
A kétnyelvűség fogalma, vizsgálati szempontok	11
Borbély Anna	
Közösségi kétnyelvűség	21
Göncz Lajos	
A kétnyelvűség pszichológiája	41
Borbély Anna	
Nyelvcseré és nemzetiségi identitás: elméleti kérdések és kutatási módszerek	79
Kontra Miklós	
Magyar kétnyelvűség – áldás vagy átok?	89
Navracsics Judit	
Kontaktusjelenségek: kódváltás, kódkeverés	97
Péntek János	
Kontaktus, interferencia és kódváltás a változó két- és többnyelvűségben	107
Vančo Ildikó	
A bujkáló anyanyelv. Tanítási óra alatti kódváltás, szlovák tannyelvű iskolában ...	113
Benő Attila	
Mondattani kérdések	121
Lanstyák István	
A nyelvérintkezés szakszókincséről.	
Száz fogalom a kontaktológia tárgyköréből	129
Bartha Csilla	
Kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás*	159
Csernicskó István – Huszti Ilona – Bárány Erzsébet	
Kisebbségi kétnyelvűség és integráció: biztos, hogy a két(tan)nyelvű oktatás	
a megoldás?	177
Bartha Csilla – Petteri Laihonen – Szabó Tamás Péter	
Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. Egy új kutatási területről	213
Kovács Magdolna	
Első generációs finnországi magyarok identitása és nyelvi attitűdjei	229
Janurik Boglárka	
Nyelvtani kódváltástípusok az erza–oroszl kétnyelvűek beszédében	241
Salánki Zsuzsa	
Nyelvi attitűdök egy oroszországi finnugor beszélőközösségben	251
Bíró Bernadett – Sipőcz Katalin	
Nyelvcseré a manysiknál	259

Csernicskó István – Huszti Ilona – Bárány Erzsébet

Kisebbségi kétnyelvűség és integráció: biztos, hogy a két(tan)nyelvű oktatás a megoldás?

Bevezetés

A Compare című nemzetközi folyóirat 43. kötetében jelent meg Volodymyr Kulyk *Combining identity and integration: comparative analysis of schools for two minority groups in Ukraine* [Identitás és integráció ötvözése: két kisebbségi csoport iskoláinak összehasonlító elemzése Ukrajnában] című tanulmánya (Kulyk 2013). A szerző két ukrainai kisebbség: a krími tatárok és a kárpátaljai magyarok oktatása kapcsán fogalmaz meg következtetéseket néhány félig strukturált interjú és az egyik közösségben 130, a másikban pedig 125 kitöltött kérdőív alapján.

Az egyik kijevi akadémiai kutatóintézetben politológus kutatóként dolgozó Kulyk tanulmányából úgy tűnik, hogy a szerzőnek sikerült megoldania a kisebbségek oktatásának gordiuszi csomóját: megtalálta azt az oktatási modellt, amely egyszerre biztosítja az etnikulturális identitás megőrzését és előmozdítja a társadalmi integrációt. A nemzetközileg ismert kutató következtetése szerint a kétnyelvű oktatás (az eredetiben: „bilingual schooling”) bevezetése révén megoldhatók az egymástól jelentős mértékben különböző két ukrainai kisebbség: a krími tatárok és a kárpátaljai magyarok oktatási problémái.

Miközben egy pillanatilag sem kérdőjelezzük meg Kulyk professzor szakértelmét és jószándékát, a kárpátaljai magyar oktatási rendszert különböző szempontok szerint vizsgáló közel két évtizedes kutatásaink alapján szeretnénk megosztani gondolatainkat kutatási eredményei és az ezek alapján megfogalmazott konklúziói kapcsán. Tanulmányunkban rámutatunk arra, hogy a kisebbségi oktatás kérdésköre sokkal összetettebb annál, mint ahogyan azt Kulyk látja és láttatja. Bemutatjuk azt is, hogy a kisebbségi oktatás kérdéskörét lehetetlen kiszakítani abból az összetett kontextusból, amelyben működik. Szeretnénk felhívni a figyelmet arra is, hogy a kisebbségi közösségek oktatási rendszeréről, nyelvpolitikai helyzetéről, ezek átalakításáról folytatott szakmai diskurzus nem lehet korrekt és teljes az érintett fél bevonása nélkül. Kárpátaljai magyar kutatókként – Labov (1982) elveinek megfelelően – kötelességünknek érezzük, hogy mi is kifejtjük kutatási adatainkra és terepismeretünkre alapozott véleményünket. Mélységesen egyetértünk Kulykkal abban, hogy a kisebbségek oktatásának legfontosabb céljai közé tartozik az etnikulturális identitás megőrzése és a társadalmi integrá-

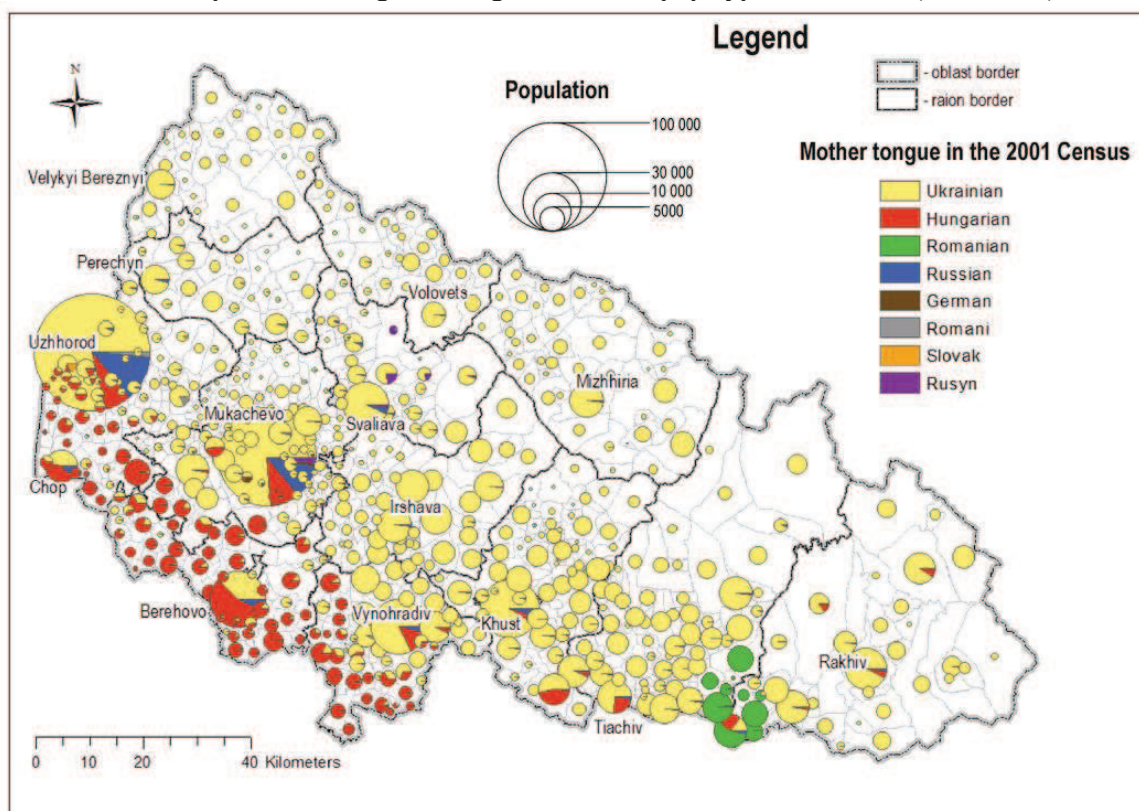
ció biztosítása (Vančo 2015). Úgy véljük azonban, hogy a kárpátaljai magyarság esetében az ehhez vezető út nem olyan sima, mint ahogyan azt az idézett szerző látja és láttatja.

1. Az anyanyelvi oktatás és a nyelvmegtartás közötti összefüggés Ukrajnában a statisztikai adatok alapján

A legutóbbi, 2001-es népszámlálás hivatalos adatai szerint Ukrajnában a magyar nemzetiségűek száma 156.566 fő volt (az összlakosság 0,32%-a); a magyar anyanyelvűek száma ennél valamivel magasabb volt: 161.618 fő (0,33%). Az ukrajnai magyar nemzetiségűeknek 96,77%-a, a magyar anyanyelvűeknek pedig a 98,21%-a egyetlen régióban: Kárpátalján élt. Az ország nyugati végében található Kárpátalján a magyar nemzetiségűek száma 151.516 fő, aránya 12,08%. A magyar anyanyelvűek száma 158.729 fő, arányuk a régióban 12,65%. A magyarok többsége Kárpátalján belül sem szétszórtnak él. A magyarok elsősorban az ukrán–magyar államhatár mentén, a régió déli, délnyugati sávjában élnek, főként olyan településeken, ahol a magyar anyanyelvűek abszolút többséget alkotnak (1. ábra).

1. ábra. Kárpátalja településeinek lakossága anyanyelv szerint a 2001-es census adatai alapján (készítette: István D. Molnár)

Forrás: <http://ukrcensus.gov.ua/eng/notice/news.php?type=2&id1=21> (2015.6.15.).

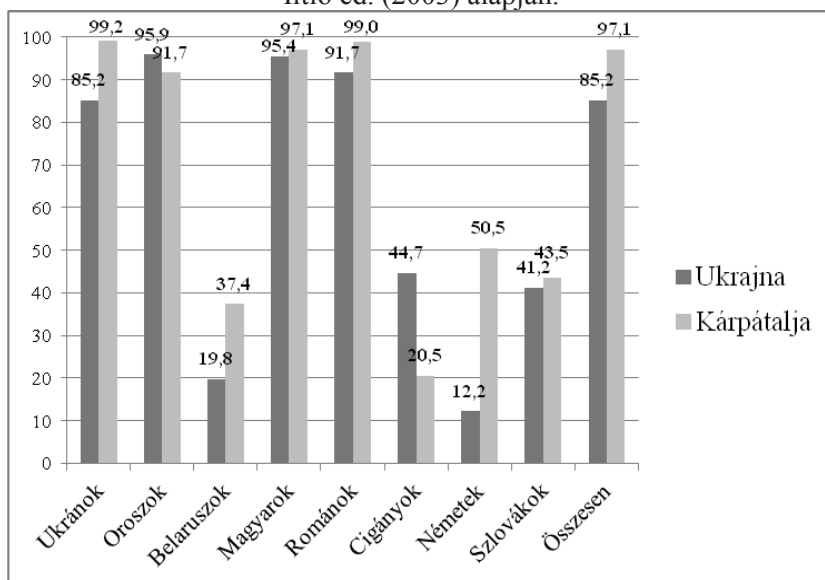
A magyarok az egyik legszervezettebb nemzeti kisebbség Ukrajnában. A régió politikai életében két magyar párt vesz részt (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség is alapított egy-egy etnikai pártot). Magyar nyelvű színház működik, több újság jelenik meg, évente több tucat magyar nyelvű kötetet adnak ki. A magyar

nyelvű oktatási rendszer az óvodától az egyetemig rendelkezik intézményekkel (Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001).

Ukrajnában csupán az ukrán, az orosz és a magyar nyelvű oktatási struktúra teljes: ezeket a nyelveket az óvodától az egyetemig használják tananyvként. A Kárpátalján jelenleg alkalmazott oktatási modell szerint a magyar tananyvkű iskolákban minden tantárgyat a gyerekek anyanyelvén oktatnak (magyarul), és tantárgyként tanulják az államnyelvet és egy (vagy két) idegen nyelvet. Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma¹ és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség adatai szerint² 70 óvodában és 70 általános középiskolában folyik magyar nyelven az oktatás a régióban; további 32 általános középiskola (11 évfolyamos oktatási intézmény) ukrán–magyar tananyvkű (a párhuzamos osztályok közül az egyikben ukrán, a másikban magyar az oktatás nyelve). Több, mint 15 ezer gyerek tanul magyar tananyvkű iskolában. Az Ungvári Nemzeti Egyetemen és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelven szerezhetnek felső végzettséget több szakon.³

Ha megvizsgáljuk az 1. és 2. táblázat, valamint a 2. ábra adatait, érdekes összefüggésre bukkanunk (Csernicskó–Ferenc 2010: 340–342). Ukrajnában és Kárpátalján egyaránt azoknál a nemzetiségeknél esik egybe a legnagyobb arányban a nemzetiség és az anyanyelv, amelyek rendelkeznek anyanyelven oktató iskolai hálózattal (oroszok, románok, magyarok); azoknál a nemzeti kisebbségeknél azonban, amelyek nem a saját anyanyelvükön tanulnak (vagy csak részben tanulhatnak saját nyelvükön) szignifikánsan magasabb azoknak az aránya, akik etnikai identitásuktól különböző nyelvet beszélnek anyanyelvként (cigányok, belaruszok, németek, szlovákok).

2. ábra. A saját nemzetisége nyelvét anyanyelvének tartók %-os aránya Ukrajnában és Kárpátalján, nemzetiségenként a 2001-es népszámlálás adatai szerint
Iltio ed. (2003) alapján.

¹ <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/694/zagalni-vidomosti/> (30-07-2015).

² <http://kmpsz.uz.ua/oldal/iskolak.html> (2015.6.16.).

³ A kárpátaljai magyar nyelvű oktatásról bővebben: Orosz 2005, 2007, Orosz és mtsai 2012, Csernicskó–Ferenc 2010: 345–347, Second periodical report 2012, <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/694/zagalni-vidomosti/>.

Az 1. táblázatban a többségi (ukránok) mellett 13 ukrainai nemzeti kisebbség és kisebbségi nyelv vonatkozásában mutatjuk be, milyen összefüggés látszik a nyelvi identitás, a nyelvmegtartás, illetve az oktatás nyelve között. A 2. táblázat pedig azt mutatja be (Ukrajnának a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai Kartája alkalmazásáról 2007. április 20-án készített első jelentése alapján⁴), hogy 13 ukrainai kisebbség nyelve hogyan jelenik meg az oktatás különböző szintjein.

1. táblázat. Nemzetiségi, anyanyelvi és tannyelvi adatok Ukrajna nagyobb nemzeti közösségei vonatkozásában

	Arányuk az ország népességén belül	Nemzetiségük és anyanyelvük azonos (%-ban)	Anyanyelvén tanul			
			2003/2004. tanév		2008/2009. tanév	
			fő	az összes tanuló %-ában	fő	az összes tanuló %-ában
ukrán	77.82	85.16	4379675	75.048	3624183	81.140
orosz	17.28	95.92	1394331	23.893	791594	17.723
belarusz	0.57	19.79	–	–	–	–
moldáv	0.54	70.04	6508	0.112	4756	0.106
krími tatár	0.51	92.01	5945	0.102	5644	0.126
bolgár	0.42	64.15	120	0.002	80	0.002
magyar	0.32	95.44	20229	0.347	16768	0.375
román	0.31	91.74	27471	0.471	21671	0.485
lengyel	0.30	12.95	1404	0.024	1389	0.031
zsidó	0.21	3.10	–	–	–	–
görög	0.19	6.37	–	–	–	–
német	0.07	12.18	–	–	–	–
gagauz	0.07	71.49	–	–	–	–
szlovák	0.01	41.16	97	0.002	79	0.002

2. táblázat. 13 ukrainai nemzeti kisebbség nyelvének megjelenése az oktatás különböző szintjein (2011)

kisebbségi nyelv	iskola előtti nevelés	nemzeti kultúra, tradíciók oktatása	választható tárgy	tantárgy	oktatási nyelv (1–4. osztály)	oktatási nyelv (5–11. osztály)	tannyelv a szakképzésben	oktatják a felsőoktatásban
belarusz			+					
bolgár		+	+	+	+	+		+
gagauz		+	+	+				
görög		+	+	+				+
jiddis		+	+	+				+
krími tatár		+	+	+	+	+		+
lengyel	+	+	+	+	+	+		+
magyar	+	+	+	+	+	+	+	+
moldáv	+	+	+	+	+	+		+
német ⁵	*		*	*	*	*	*	*
orosz	+	+	+	+	+	+	+	+
román		+	+	+	+	+		+
szlovák		+	+	+	+			+

Az 1. és a 2. táblázatból látszik, hogy azon közösségek esetében előrehaladott az asszimiláció, amelyek nem rendelkeznek anyanyelvi iskolákkal. Az adatsorok arra is rávilágítanak, hogy azoknak a közösségeknek a nyelve van jelen tannyelvként (is) az oktatás különböző szintjein, melyek körében a nyelvmegtartás a jellemző, s ellenkezőleg: a teljes nyelvcsere irányába ha-

⁴ A jelentés anyagát lásd az alábbi honlapon: http://www.minjust.gov.ua/files/dopovid_20_04_2007.zip.

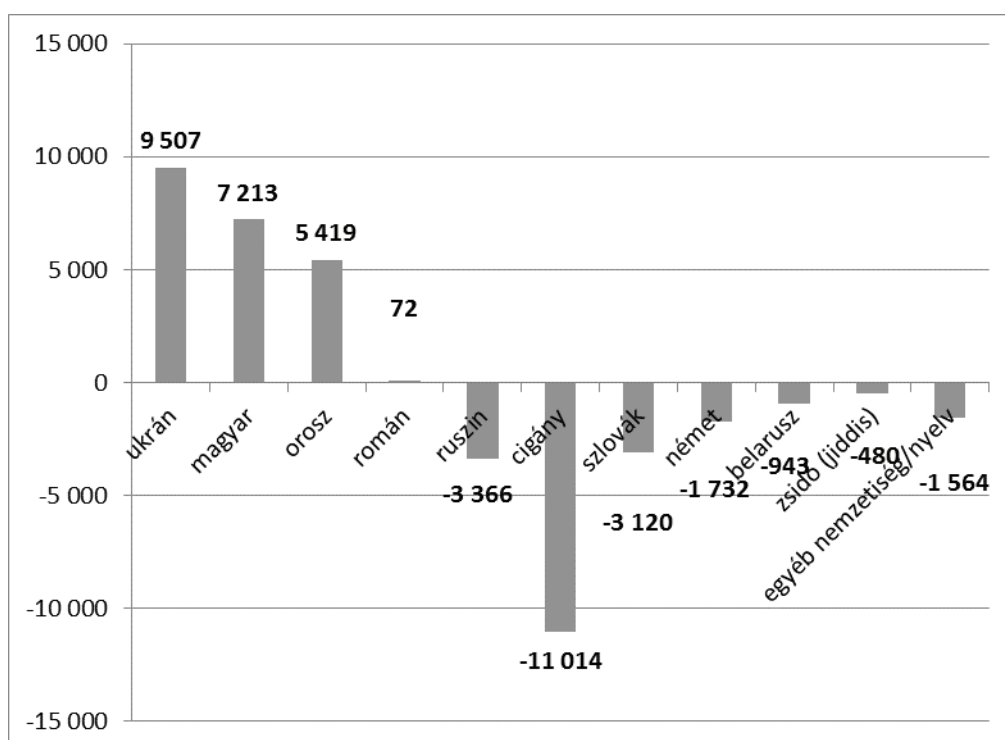
⁵ Idegen nyelvként oktatják, nem anyanyelvként.

ladó közösségek nyelve alig van (tannyelvként szinte egyáltalán nincs) jelen az oktatásban (esetleg fakultatíve vagy tantárgyként tanulhatják közösségük nyelvét). Hiába alkotják például az oroszok után a legnagyobb ukrainai nemzeti kisebbséget a belaruszok, nincsenek ezen a nyelven oktató iskolák, és mindössze ötödük vallja anyanyelvének nemzetisége nyelvét. Ezzel szemben például a románok és a magyarok ragaszkodnak nyelvükhöz és iskoláikhoz egyaránt. Azt persze nem könnyű eldönteni, hogy körükben azért olyan magas a saját nyelvüket megőrzők aránya, mert anyanyelvükön tanulhatnak, vagy esetleg azért ragaszkodnak iskoláikhoz, mert erősek a nyelvmegtartásra irányuló törekvéseik, ám az valószínűsíthető, hogy a két mutató kapcsolatban van és erősíti egymást.

Kárpátalján az ukránok mint többségi nemzet mellett gyakorlatilag csak a magyarok, a románok és az oroszok rendelkeznek anyanyelvi iskolákkal. A 2. ábrán is látható, hogy körükben magas azoknak az aránya, akik a nemzetiségükkel azonos nyelvet beszélnek anyanyelvként. A 3. ábra pedig arra is rámutat, hogy Kárpátalján az anyanyelvi iskolákkal rendelkező csoportok (ukránok, magyarok, oroszok és románok) körében magasabb az adott nyelvet anyanyelvként beszélők száma, mint azoké, akik ilyen nemzetiségűnek vallják magukat. Az adott nyelven oktató iskolák tehát a más nemzetiségűeknek az oktatás tannyelvéhez történő nyelvi asszimilációját támogatják még akkor is, ha az adott tannyelv nem egyezik meg a többségi nyelvvel (mint a magyar és a román).

8. ábra. Az „anyanyelv mínusz nemzetiség” adat Kárpátalján a 2001-es census adatai alapján

2. A nyelvtudás mint az integráció lényeges eleme

A kisebbségek előtt rendszerint három út áll: integráció, asszimiláció, szegregáció. Az integrációnak szükséges eszköze a kétnyelvűség: a többségi nyelv ismerete biztosítja a teljes körű részvétel lehetőségét a társadalmi életben, az anyanyelv megőrzése pedig a saját identitás és kultúra megtartását biztosítja.⁶ Az asszimiláció folyamatában is szükséges a kétnyelvűség, ám itt csak átmeneti jelenséggént. Addig van rá szükség, amíg a kisebbségi közösség fokozatosan átáll az új, többségi egynyelvűsége, általában átvéve az új kultúrát és identitást is (esetleg megtartva korábbi identitásának és kultúrájának néhány marginális elemét). A szegregációhoz nincs szükség kétnyelvűsége. A csak anyanyelvi egynyelvűség azonban nem teszi lehetővé sem a horizontális, sem a vertikális mobilitást, bezárja az egyént saját közösségébe. Kulyk is az integrációra és az ehhez feltétlenül szükséges nyelvtudásra hivatkozva javasolja a „bilingual schooling” bevezetését.

Kulyk tanulmányában bemutatja, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák tanulói nem sajátítják el a sikeres társadalmi integrációhoz megfelelő mértékben az államnyelvet. Ezt az állítását mi is több kutatás eredményeivel támaszthatjuk alá (Csernicskó 2011a, 2011b, 2011c, 2012, Csernicskó–Ferenc 2010). Itt csupán egyetlen adatot osztunk meg az olvasókkal. Az ukrán oktatási miniszter 2008. december 25-én kiadott 1171. számú rendelete értelmében a felsőoktatásba jelentkezőknek (bármilyen szakra jelentkeznek) kötelező ukrán nyelv és irodalomból azonos szempontok szerint központi vizsgát tenni.⁷ 2008-ban országos átlagban a továbbtanulni szándékozók 8,38%-a, 2009-ben 9%-a nem szerzett annyi pontot az ukrán nyelv és irodalom vizsgán, ami elegendő volt a felvételi jelentkezéshez. Ugyanez az arány a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák tanulói körében 29,58%, illetve 44% volt (Csernicskó–Ferenc 2010: 334–335, Orosz és mtsai 2012: 149–152). 2015-ben már nem csupán azok számára volt kötelező az ukrán nyelv és irodalom vizsga, akik egyetemre készültek, hanem minden érettségizőnek vizsgáznia kellett. Ukrajnában az érettségizők 8%-a bukott el ezen a vizsgán. A kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák érettségizői között a bukási arány 63% volt (LTI 2015; 3. ábra).

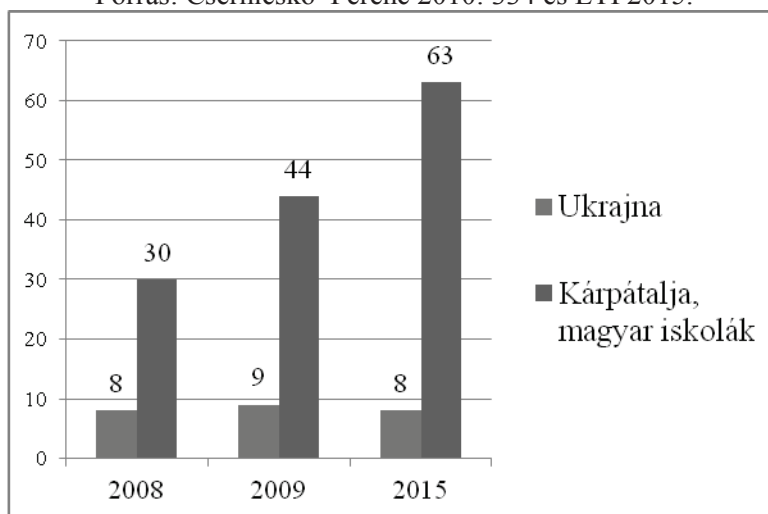
---

⁶ “The right of persons belonging to national minorities to maintain their identity can only be fully realised if they acquire a proper knowledge of their mother tongue during the educational process. At the same time, persons belonging to national minorities have a responsibility to integrate into the wider national society through the acquisition of a proper knowledge of the State language.” The Hague Recommendations, p. 5. Azaz: „A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitás-megőrzési joga teljes egészében csak úgy valósulhat meg, ha az oktatási folyamat során anyanyelvüket kellő mértékben elsajátíthatják. Ugyanakkor a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek felelőssége integrálódni a szélesebb társadalmi közösségbe az hivatalos nyelv kellő mértékű elsajátítása által.” Hágai Ajánlások, 5. old.

⁷ <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0005-08> (16-06-2015).

3. ábra. Az ukrán nyelv és irodalom független tesztelésen a felsőoktatásba jelentkezéshez elegendő pontszámot el nem ért vizsgázók aránya (%-ban) Ukrajnában és a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban (2008, 2009, 2015)

Forrás: Csernicskó–Ferenc 2010: 334 és LTI 2015.

Ha csupán ezeket az adatokat nézzük, egyet kell értenünk Volodymyr Kulykkal: a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák az etnolingvisztikai identitás újratermelésében eredményesnek bizonyulnak, ám a diákok nem sajátítják el az államnyelvet olyan mértékben, amely lehetővé teszi a magyarok sikeres társadalmi integrációját az ukrán társadalomba. Úgy tűnik, hogy a minden tantárgyat magyar nyelven oktató iskola (nyelvi) gettóba zárja a kárpátaljai magyarokat. Ennél azonban összetettebb a helyzet.

Nem mindegy ugyanis, hogyan értelmezzük az integráció fogalmát. „[A] kisebbségi és többségi integráció fogalma eltérhet: míg például a többség az anyanyelvi oktatást szeparálódásnak nevezheti, és minden alkalmat megragadhat az anyanyelv visszaszorítására még az anyanyelvi iskolarendszeren belül is, addig a kisebbségi érdekérvényesítés mellett érvel, hogy az anyanyelvi oktatás alapvető jog, és a közösségként való társadalmi integrációt is elősegíti” – írja Papp Z. Attila (2012: 13).

Az integráció nem csupán a lehetőségek azonosságát jelenti. Tove Skutnabb-Kangas és Jim Cummins (1988: 393) például amellett foglalnak állást, hogy a társadalmi igazságosság nem a lehetőségek azonosságában rejlik, hanem az eredmények azonosságában. A kötelező ukrán nyelv és irodalom vizsga adataiból azonban jól látszik: az ukrán és a magyar tannyelvű iskolák végzőseinek eredményei messze állnak egymástól.

Kulyk ebből azt a következtetést vonja le, hogy be kell vezetni a két(tan)nyelvű oktatást, és a helyzet megoldódik. A kijevi szakértő ezzel egy platformra helyezkedik azokkal a kutatókkal, akik úgy vélik: a társadalmi integráció és a mobilitás szükségessége előrébb való a kisebbségi nyelv és identitás megőrzésénél, illetve a nyelvi sokszínűség támogatásánál. Például Edwards (1984: 301) erre az elvre alapozva javasolja az átírányítási (tranzitív) oktatási programot (=bilingual schooling) a kisebbségek számára:

„Úgy tűnik számomra, hogy miközben az átmeneti kétnyelvű oktatás ésszerű tevékenység, érdemes az állami támogatásra, [...] a nyelvmegőrző változatot nem könnyű megvédeni az egész társadalom szempontjából. Ez magában foglalja a közvetlen adminisztratív részvételt az identitás megtartásában; vagy azt az elgondolást tükrözi,

hogy a sokszínűséget nem csak jóvá kell hagyni, hanem támogatni kell a hivatalos politika szintjén.”⁸

A nyelvi gettó elkerülésének szükségessége mellett érvel a politológus Patten (2001: 701) is. Ez a logika implicite azt sugallja, hogy a kisebbségek sikeres társadalmi integrációját a kisebbségi nyelvük akadályozza, és sokkal sikeresebbek volnának, ha mielőbb magas szinten elsajátítanák az állam hivatalos nyelvét. Ez az álláspont azonban az etnikai és nyelvi identitás elé helyezi az integrációt, figyelmen kívül hagyva a nyelv szerepét az identitásban. Külön érdekes, hogy Volodymyr Kulyk személyében egy ukrainai kutató is támogatja ezt az álláspontot. Ukrajnában ugyanis a kutatók túlnyomó többsége egyetért abban, hogy a magukat ukrán nemzetiségűnek, de orosz anyanyelvűnek tartó milliók az orosz nyelvű oktatás hatása miatt mentek keresztül a nyelvcsere folyamatán (Bilaniuk–Melnik 2008). Nem véletlen, hogy az ukrán nyelv pozíciójának erősítésében a leghatékonyabb eszközként az oktatást használja Ukrajna (Janmaat 2000, Bilaniuk–Melnik 2008, Csernicskó–Ferenc 2010).

Nem Kulyk az első, aki a kétnyelvű oktatás bevezetését javasolta Ukrajnában. A naranccs forradalom [2004] utáni kormány oktatási minisztere, Ivan Vakarcuk 2008. május 26-i 461. számú rendelete⁹ az ukrán nyelv oktatásának javítása érdekében a következő oktatási modell bevezetését rendelte el (Csernicskó–Ferenc 2010: 333). Az 1–4. osztály (alsó tagozat) magyar tananyagról, az államnyelvet az 1., egy idegen nyelvet a 2. osztálytól oktatnak tantárgyként. Az 5–9. osztály (felső tagozat) kétnyelvű. Az 5. osztálytól azonban Ukrajna történetét két nyelven oktatják: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban már csak ukrán nyelven oktatják ezt a tárgyat. A 6. osztálytól újabb tárgyat (földrajz) is két nyelven tanítanak. A 7.-ben a matematikával bővül a sor, majd a következő osztályban teljesen átállnak ezeknek a tantárgyaknak az államnyelven történő oktatására. Az általános iskola (9. osztály) végére a tantárgyak többségét már államnyelven tanítják. A középiskola (10–11. osztály) elvileg kétnyelvű, ahol az államnyelven oktatott tárgyak dominálnak. Gyakorlatilag azonban magyarul csak a magyar nyelvet és az (integrált) irodalmat tanulják, a többi tantárgyat ukrán nyelven tanítják. Ez az oktatási modell a tranzitív programnak felel meg (Skutnabb-Kangas 1990: 13, 1997: 25–26).

Az ismertetett oktatási modell kapcsán számos megválaszolatlan kérdés merült fel. Nem adott egyértelmű választ a minisztérium például arra, hogy a normatív (kötelezően előírt) órák keretében csak anyanyelven, a fakultatív órákon pedig teljesen ukrán nyelven kell-e tartani az órákat? Lehetséges-e, hogy nem egy, hanem két külön tanár oktatja ugyanazt a tantárgyat egy-egy osztályban: az egyik magyarul, a másik ukránul? Ha két tanár tanít, akkor mindkettő osztályoz, vagy csak az egyik? Ha csak egyikük, akkor az anyanyelven tartott órákon kell jegyet adni, vagy az államnyelven tartott órákon kell értékelni a gyerekek teljesítményét? Ha az ukránul és a magyarul tartott órán is osztályozni kell, akkor lesz egy magyar és egy ukrán nyelven szerzett jegye a gyereknek matematikából? Milyen nyelven kell felelni, dolgozatot írni?

---

⁸ „It seems to me that, while transitional bilingual education is a reasonable activity, deserving of public support, [...] the maintenance variety is not so easy to defend, from an all-society point of view. It involves direct administrative involvement in identity retention; that is, it reflects the idea that diversity is not only to be approved of, it is to be promoted to the level of official policy.”

⁹ http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/953/ (16-06-2015).

Mi van azzal a gyerekkel, aki gyengén tud ukránul, ám kiváló matematikából, illetve azzal, aki nagyon jól beszéli az államnyelvet, de a szorzótábla is nehézséget okoz neki? Milyen tankönyveket kell használni: az ukrán nyelvűeket, azok magyar fordítását, esetleg mindkettőt? Ha mindkettőt, ki fedezi majd a második tankönyv beszerzésének költségeit: az állam vagy a szülők? Lesznek-e valaha a kétnyelvű oktatáshoz kétnyelvű tankönyvek, szemléltetők, oktatási anyagok? Kik foglalkoznak majd a tanárok nyelvi felkészítésével, továbbképzésével?

A fenti kérdésekre az oktatási tárca hónapokkal később próbált érdemben reagálni. Miközben a kéttannyelvű oktatást 2008. szeptember 1-től akarta bevezetni a minisztérium, a részletező módszertani leírás csak 2009. szeptember 1-jén jelent meg a tárca honlapján. Az oktatási intézmények egy 2009. augusztus 28-i keltezésű, 1/9-581. számú, P. Polianski oktatási miniszterhelyettes aláírásával ellátott hivatalos levélben kapták meg a módszertani útmutatót, szeptember elején.¹⁰

A 6 oldalas módszertani útmutató részletesen leírja, hogyan kell megszervezni a kétnyelvű oktatást a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban. A minisztériumi dokumentumban első ízben kerül definiálásra, mit ért Kijev „kétnyelvű oktatás”-on. Kétnyelvű oktatásnak azt az oktatási formát tekintik, melynek során egyidejűleg jelen van az anyanyelv és az államnyelv egyazon órán. Azaz: az ukrán nyelv (államnyelv) és az anyanyelv az oktatási folyamatban nem csupán tantárgyként, hanem az oktatás eszközeként, azaz tannyelvként is használatos.

Kiemelt figyelmet fordít a leírás a nyelvek elkülönítésére. A kódváltásokat minden esetben jelölni kell. Olyan formulákkal kell bevezetni az egyik nyelvről másikra való áttérést, mint például: „ezt magyarul így nevezik”, „figyelem, áttérünk a magyar nyelvre”, esetleg felelésnél: „s ezt hogy mondanád ukránul?”. A tanulók figyelmét rendszeresen fel kell hívni arra, hogy a két nyelvet különítsék el, az egyik nyelven elkezdett mondatot ugyanazon a nyelven kell befejezni, és a pedagógusnak javítania kell a nyelvileg „kevert” megnyilatkozásokat. A minisztérium felhívja arra a figyelmet, hogy minden szakterminusnak meg kell jelennie az órán ukránul és anyanyelven is. Az anyanyelvi tanári magyarázat során a lényegét ukrán nyelven fel kell írni röviden (szó szerkezetekben, azaz nem csupán a szakkifejezéseket használva, hanem azokat kontextusba helyezve) a táblára és a füzetbe. Kétnyelvű „szakszótárakat” kell használni (Cserniczkó–Ferenc 2010: 333).

A módszertani útmutatóban felvázolt modellnek kétségkívül számos pozitív eleme van. Ám az ukrán állam sajnos nem teremtette meg a sikeres és hatékony alkalmazásához szükséges feltételeket.

(1) Az oktatási tárca nem kezdeményezte a felsőoktatási intézményeknél, hogy vezessenek be változtatásokat a tanárképzésben és a pedagógus-továbbképzésben. Azaz: sem a nyelv-tanárokat, sem a szaktanárokat nem készítette fel az állam a kétnyelvű oktatási modell gyakorlati alkalmazására.

(2) Az iskolák vagy csak magyar, vagy csak ukrán nyelvű tankönyveket kaptak. Kétnyelvű tankönyvek nem készültek, és ilyenek kidolgozását, szerkesztését nem is rendelte meg az állam sem a szerzőktől, sem a tankönyvkiadóktól. A kormány a kétnyelvű oktatás megvalósítását egynyelvű tankönyvekre alapozva kívánta bevezetni.

¹⁰ A dokumentum ukránul elérhető: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v-581290-09> (16-06-2015).

(3) Az ukrán nyelv tantárgy tanterve, tankönyvei, követelményei nem változtak.

(4) Semmilyen válasz nem érkezett arra, hogyan vehetik át ugyanazt a tananyagmennyiséget a kétnyelvű iskolákban, mint az ukrán tannyelvűekben, ha az előbbieken az óra jelentős részét az államnyelv oktatására kell fordítani.

(5) Nem ismeretes, miként hat a két tannyelv alkalmazása, a tananyagrészek két nyelven való ismételtetése a szaktárgyi ismeretek elsajátítására. A minisztériumi útmutatóból úgy tűnik, mintha a nemzetiségi kisebbségek kéttannyelvű iskoláiban a legfontosabb cél az államnyelv magas szintű elsajátíttatása volna, és csak másodlagos a többi tantárgy alapos megtanulása.

(6) Nincsenek arra vonatkozó leírások, hogyan kell figyelembe venni az osztályozás során a tanuló nyelvtudását, figyelembe kell-e egyáltalán ezt venni például a matematikából, biológiából történő osztályozás során, vagy sem. Így fennáll a veszélye annak, hogy egyes iskolákban így, másokban másként járnak el. Lehetnek olyan intézmények, ahol a kémia jegy megszerzésében meghatározó, hogy a tanuló milyen szinten tudja ukránul is bizonyítani a szaktárgyi tudását, másutt viszont ennek semmilyen hatása nem lesz a szaktárgyi osztályzatra. Nem tért ki az útmutató arra sem, kétnyelvűnek kell-e lenniük a tanulók írásbeli dolgozatainak is, vagy sem.

A kéttannyelvű oktatás bevezetésének szakmai elő nem készítettsége mellett számos egyéb probléma is felvetődik. A legnagyobb gond az, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetését csak a nemzeti kisebbségek iskoláiban javasolta a szaktárca, a többségi tannyelvű iskolák továbbra is egyetlen tannyelvet használtak volna: az ukránt. Az is elgondolkodtató, hogy a kisebbségi anyanyelv fejlesztése, fenntartása még csak a deklarált szándék szintjén sem jelent meg a kétnyelvű oktatás kapcsán kiadott minisztériumi rendeletekben, dokumentumokban. Mindez arra utal, hogy ezeknek a nyelveknek a fenntartása nem célja az ukrán államnak.

A kétnyelvű oktatás kizárólag a kisebbségi iskolákban történő bevezetése a kisebbségek integrációját úgy értelmezi, hogy mindenkinek azonos joga az államnyelven tanulni és az államnyelven érvényesülni, integrálódni. Vakarcsuk szerint ahhoz, hogy valaki kisebbségiként Ukrajnában minőségi oktatásban vegyen részt, karriert csináljon, megvalósítsa önmagát, anyanyelve mellett természetesen ukránul is tudnia kell. „Nekem mint miniszternek világos: senkinek nincs joga és nem lehet lehetősége arra, hogy korlátozza az állampolgárok azon alkotmányos jogát, hogy az államnyelven tanulhassanak és szerezhessenek végzettséget. Én amellettt vagyok, hogy minden anya az anyanyelvén énekeljen bölcsődalt gyermekének. Ám Ukrajna minden állampolgára, többek között a nemzeti kisebbségek képviselői is, az ukrán mint államnyelv magas szintű ismerete révén teljes értékűen integrálódjanak az ukrán társadalomba és legyenek sikeresek” – mondta.¹¹

2009. május 20-án az oktatási minisztérium közleményében gyakorlatilag megismételte a miniszter szavait: „a helyi végrehajtó hatalom bármilyen határozatait, melyek Ukrajna állampolgárainak azon alkotmányos jogát korlátozzák, hogy az államnyelven szerezhessenek végzettséget, jogtalanok, és végrehajtásukra nem kerülhet sor” (lásd Macjuk 2009: 162–163).

Viktor Juscsenko, Ukrajna narancsos elnöke is hasonlóan értelmezte a kisebbségek integrációját. 2008. február 27-én kijelentette: „Nekünk európai oktatási politikát kell felmutat-

---

¹¹ *Високий замок*, 2008. október 23.

nunk, melynek célja, hogy minden nemzeti kisebbség érezze, olyan oktatáspolitikát folyik az országban, mely egyrészt lehetőséget ad a saját nyelv, történelem aktív fejlesztésére, másrészt azonban végre kell hajtani a nyelvtörvényt, és biztosítanunk kell, hogy az iskoláinkban tanuló gyerekek a drága és anyai ukrán nyelven tanulhassanak”.¹² Arra nem gondolt az elnök, hogy sok millió ukrán állampolgár számára az ukrán nem anyanyelv.

Fishman (1988/1992: 169) az integrációnak ezt az értelmezését a „Mi csupán ki akarjuk szabadítani őket a saját maguknak épített etnikai börtönből” szindrómának nevezi. Az integráció és a kisebbségi oktatás szerepének olyan értelmezése, mint ahogyan Juscsenko, Vakarczuk, vagy éppen Edwards (1984), Patten (2001) és Kulyk (2013) teszi, nem veszi figyelembe a kisebbségek szándékát nyelvük megtartására. Sokan azonban (például Skutnabb-Kangas, Kontra és Phillipson 2006) nem értenek egyet ezzel az értelmezéssel. Skutnabb-Kangas (1997: 25) nem javasolja a tranzitív oktatási program alkalmazását: „Az átirányító program a mélyvíztechnika egy kifinomultabb formája, »humánusabb« asszimilációs módszer”.¹³

Nyelvpedagógiai szempontból ugyancsak az tűnik hatékonyabb módszernek, ha a gyerekek az anyanyelvükön sajátítják el a szaktárgyi ismereteket (Pinter 2006: 30). Ezt Cummins (2000) kutatása is alátámasztja. Ő arra a következtetésre jutott, hogy sokkal hosszabb időbe telik az iskolai szaktárgyi diskurzusban való részvételhez szükséges szaknyelvi készségek elsajátítása, mint az informális kommunikáció alapjaié. Cummins eredményei arra is utalnak, hogy a kétnyelvű oktatás előnyös lehet a tanulók kognitív és metakognitív fejlődése szempontjából. Azonban hangsúlyozza, hogy a tanulók első és második nyelvi készségeit parallel kell fejleszteni, nem pedig az első nyelv negligálásával annak érdekében, hogy a második nyelvet fejlesszük.

Az új ukrainai oktatási törvény tervezetének 2015. július 1-i változata szintén a két(tan)nyelvű oktatás bevezetését tervezi. A tervezet 1.8. cikkelyében ez áll:

„1. Az oktatás nyelve az ukrán nyelv.

2. A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára garantált az anyanyelven tanulás vagy az anyanyelv tanulásának joga az állami és kommunális oktatási intézményekben. Az állam támogatja az oktatási intézményhálózat kialakítását az óvodai, alap- és középiskolai, valamint szakoktatás megszerzéséhez orosz nyelven és más nemzeti kisebbségek nyelvein, az ukrán nyelvnek olyan szinten történő egyidejű elsajátítása mellett, amely lehetővé teszi a továbbtanulást vagy munkavállalást Ukrajnában területi korlátozás nélkül. Ebből a célból Ukrajna Miniszteri Kabinetje az általános középfokú oktatás minden szintje számára meghatározza az ukrán nyelven oktatandó tantárgyak listáját.”¹⁴

Az anyanyelvi oktatás fenntartása azonban a kisebbségek etnolingvisztikai identitásának támogatása és továbbörökítése szempontjából meghatározó. Az anyanyelvi oktatás az általános emberi jogok felől nézve is fontos emberi jog. „Minthogy az emberi személyiség egyik alap-

¹² Lásd <http://www.ua-reporter.com/print/26044> (17-06-2015).

¹³ „A transitional programme is a more sophisticated version of submersion programmes, a more 'human' way of assimilation” (Skutnabb-Kangas 1990: 13).

¹⁴ http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article.jsessionid=623D6BB9DD90449279EBFC430B341389?art_id=65389&cat_id=64438 (30-07-2015).

vető eleme a nyelv, ezért a személység fejlesztésének is elengedhetetlen feltétele” – írja Öllös László (2014: 11), aki szerint a nyelvi jogegyenlőség feltétele az anyanyelvi oktatáshoz való jog. Okfejtése szerint az olyan társadalmi helyzet, ahol az állam egyes polgárainak (a többségieknek) az anyanyelvét az iskolák oktatási nyelvéné teszi, másokét pedig nem (vagy csak részben), nem nevezhető egyenlőségnek: „Az állam ugyanis polgárai egyik csoportjának intézményesen lehetővé teszi a számukra legkönnyebb tanulási módot, miközben másokat ugyanezzel a döntésével akadályoz abban, hogy ők is a lehető leghatékonyabban tanulhassanak” (Öllös 2014: 11–12).

Öllös az oktatás nyelvi szempontjai mellett annak tartalmi és kulturális vonatkozásaira is felhívja a figyelmet. A polgárok egyenlőségének, illetve egyenlőtlenségének kérdése ezen a téren is felmerül. „Az állam által ellenőrzött iskolákban nemcsak az oktatás nyelvénél, hanem módszerénél és a tananyagnak az előírásával is előnybe hozhatja az egyik és hátrányba a másik nemzeti kultúrához tartozókat” (Öllös 2014: 12). S mivel a kéttannyelvű oktatást Kulyk – a kijevi oktatási tárca 2008-as rendeletéhez hasonlóan – kizárólag a kisebbségek számára vezetné be, annak a kérdésnek a megválaszolása nélkül, hogy miként jelenik meg a két nyelven folyó képzésben a kisebbségek kultúrája, egyértelmű, hogy melyik csoport kerül előnybe, illetve melyik szenved hátrányokat. „Az oktatás módszerei, valamint a tananyag nem kultúrasemlegesek, és nem is lehetnek azok. (...) Az iskolába kerülő tanuló sem kultúrasemleges társadalmi környezetből érkezik – olyan ugyanis nem létezik –, hanem valamelyik konkrét kultúrából. Jól ismert az a helyzet, amelyikben a kisebbségi köteles tanulni a többség kultúráját, míg a többség nyelvén tanító iskolák tananyagából kimarad a kisebbség kultúrája” – fogalmaz Öllös (2014: 12).

3. Miért nem tudnak a kárpátaljai magyarok ukránul?

Maximálisan egyetértünk Kulyk professzorral abban, hogy a kárpátaljai magyaroknak saját érdekükben el kell sajátítaniuk az ukrán nyelvet. Abban is egyetértünk, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban tanulók nyelvtudása alacsony szintű, az ukrán nyelv oktatásának színvonala rossz. Ez azonban nem új jelenség. Az oktatási miniszter, Ivan Vakarczuk például így fogalmazott 2008. március 4-én megtartott beszédében az államnyelv oktatásának eredményességéről a nemzetiségek nyelvén oktató iskolákban: „Kiderült, hogy az ukrán nyelv oktatása helyett nem ritkán ezt csak imitálják, a bizonyítványokba pedig a legmagasabb osztályzatok kerülnek.”¹⁵ Az ukrán nyelv oktatásának javítását célzó, és a 2008–2011. évekre elfogadott cselekvési program¹⁶ szerint a nemzetiségi tannyelvű iskolák végzőseinek államnyelvi tudásszintje alacsony, nem teszi versenyképessé őket a felsőoktatási intézményekbe való bejutás során, akadályozza az ukrán társadalomba történő sikeres integrációjukat.¹⁷

¹⁵ http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/05_03/doc.doc (15-05-2010).

¹⁶ Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки. Затверджена наказом міністра освіти і науки № 461 від 26.05.2008 р. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS7832.html (27-06-2015).

¹⁷ Miklós Kovács kárpátaljai magyar politikus (1998–2002 között parlamenti képviselő) 2012 júliusában egy országos hírportálnak (<http://korrespondent.net/ukraine/politics/1371567-korrespondent-sprosil-predstavitelej-nacmenshinstv-cto-daet-im-zakon-o-yazykah> – 17.06.2015) és a *Корреспондент* című orosz

Sem az egykori miniszter, sem Kulyk nem teszi fel a kérdést: miért ilyen alacsony az ukrán nyelv oktatásának színvonala a kárpátaljai magyar iskolákban? Az alábbiakban megpróbálunk választ találni erre a kérdésre.

Az államnyelv megtanulásának joga fontos nyelvi emberi jog (Skutnabb-Kangas 1999: 58, Phillipson–Rannut–Skutnabb-Kangas 1994). Skutnabb-Kangas (1997: 27) azt írja:

„Már korábban leszögeztük, hogy az identitás, az egyenlő részvétel és a demokrácia elvei alapján a nyelvi kisebbségek számára a két- vagy többnyelvűség az elérendő oktatási cél; hogy ez egyben a nyelvi többséget is gazdagító, elérendő cél; és hogy az iskoláknak kötelességük lenne annak biztosítása, hogy minden kisebbségi gyermek két- vagy többnyelvűvé válhassék”.¹⁸

Az ukrán állam azonban függetlensége csaknem negyedszázada alatt sem teremtette meg a feltételeket ahhoz, hogy az országban élő magyarok éljenek ezzel a jogukkal. A centralizált, közvetlenül Kijev irányítása alatt álló kárpátaljai magyar tannyelvű iskolahálózat nem tesz eleget kötelezettségének, és nem biztosítja neveltjei számára a kétnyelvűséget. A probléma összetett, a főbb okokat az alábbiakban látjuk (Csernicskó 2009a, 2009b, 2012, 2015, Melnyk–Csernicskó 2010).

3.1. A történelmi örökség

Annak a közigazgatási egységnek a területe, melyet ma Kárpátaljaként ismerünk, a 20. század folyamán több különböző államhoz tartozott. A 20. század folyamán a régióban összesen hat alkalommal változott meg az államnyelv, s ennek megfelelően módosult az is, hogy mely nyelvet oktatták kötelezően a vidék összes iskolájában ebben a funkcióban. A kötelezőként oktatott államnyelv szerepében viszonylag rövid történelmi időszak alatt a magyar, a „csehszlovák”, az orosz és az ukrán nyelv is előfordult (Csernicskó 2013, Csernicskó–Ferenc 2014, Csernicskó–Laihonen 2015).

Az államfordulatok és államnyelv-váltások során megváltozó kötelező nyelvvoktatásból mindig kimaradtak generációk. Hiába vezették be például a „csehszlovák” nyelv kötelező oktatását mindegyik kárpátaljai iskolában 1918 után, az iskolarendszerből korábban kikerültek nem találkoztak intézményes formában e nyelv oktatásával. Az 1938/39-es fordulat után azok maradtak ki az előírt magyarnyelv-oktatásból, akik korábban már kikerültek az iskolapadból. S bár a második világháború után az orosz nyelv oktatására nagy hangsúlyt fektettek a szovjet hatóságok, a közoktatásban már nem érintett generációk nem tanulhattak szervezett keretek között oroszul. A magyar tannyelvű iskolákban a Szovjetunió fennállása idején nem oktatták az ukrán nyelvet, csak az orosz. Amikor 1991-ben hirtelen a kötelező oroszoktatást felváltotta az ukrán nyelv tanítása, a korábban érettségizettek egyáltalán nem tanultak ukránul. Az ukrán állam máig nem szervezte meg az ukrán nyelv oktatásának rendszerét a felnőttek számára. Egy 2011-ben a felnőtt ukrán állampolgárok reprezentatív mintáján végzett szocio-

---

nyelvű hetilapnak (2012. július 13., 27. szám) adott nyilatkozatában kifejtette: a helyi magyarok a nyelvtudás hiányosságai miatt még az ukrán maffiában sem tudnak előkelő pozíciókat szerezni.

¹⁸ „[B]i- or multilingualism is a necessary educational goal for linguistic minorities, for reasons of identity, equal participation and democracy; that is a feasible goal for the enrichment of linguistic majorities; and that it should be the duty of schools to enable all minority children for become bi- or multilingual” (Skutnabb-Kangas 1990: 14).

lógiai kutatás során az adatközlők 73,5%-a válaszolt NEM-mel arra a kérdésre, hogy a lakóhelyén tud-e olyan tanfolyamról, ahol felnőttek tanulhatnak ukránul (Melnik 2012).¹⁹

Az ukrán nyelv eredményes oktatását – és ezzel a kárpátaljai magyarok hozzáadó két-nyelvűségének kialakulását – számos tényező akadályozza ma is (Csernicskó 2012, 2015).

3.2. A megfelelően képzett tanárok hiánya

Az 1997/1998. tanévben Kárpátalja kisebbségi iskoláiban ukrán nyelvet oktató pedagógusoknak több, mint 60%-a (Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001: 57), a 2008/2009. tanévben 40%-a nem rendelkezett ukránnyelv-tanári képesítéssel (Motilchak 2009: 42). 2009 nyarán Viktor Juscsenko elnök szégyenletesnek nevezte, hogy a kisebbségek nyelvén oktató iskolák egy részében nincsenek szakképzett ukránnyelv-tanárok.²⁰ Az elnök utasította a megyei állami közigazgatások elnökeit, hogy mérjék fel, hány ukrán szakos pedagógus hiányzik az országban, és 2009. szeptember 1-ig gondoskodjanak arról, hogy minden iskolában legyenek megfelelően képzett ukrántanárok.²¹ Az elnöki ukázt nem sikerült maradéktalanul végrehajtani. 2011-ben Beregszász város magyar tannyelvű iskoláiban összesen 22 pedagógus oktatott ukrán nyelvet. Közülük 10 orosz szakos volt, 6 elemi iskolai tanító, s mindössze 6 tanár rendelkezett ukrán nyelv és irodalom szakos diplomával (Bárány–Husztai–Fábián 2011: 146). A 2014/2015-ös tanévben a város magyar tannyelvű iskoláiban a 15 ukránt oktató pedagógus közül 7 orosz, 8 ukrán szakos volt.

Ukrajnában a 2003/2004. tanévig nem képezték olyan tanárokat, akiket arra készítettek volna fel, hogy ne anyanyelvként, hanem második nyelvként (államnyelvként) oktassák az ukrán nyelvet nem ukrán anyanyelvű tanulóknak. Azokban az iskolákban, ahol a tannyelv a kisebbség nyelve, vagy olyan ukrán szakos tanárok tanítják az államnyelvet, akiket arra képezték, hogy ukrán anyanyelvűeknek tanítsák az ukránt, vagy pedig más szakos, rövid átképzésen részt vett pedagógusok. Sok kis faluban pedig olyan szakképzetlen értelmiségiek tanítják az államnyelvet, akiknek nincs pedagógiai végzettsége, de jól beszélnek az államnyelvet. Ezeknek a tanároknak egy része nem ismeri annak a nemzetiségnek a nyelvét és kultúráját, amely számára az ukránt tanítja (Gulpa 2000: 189, Póhán 1999, 2003: 52, Milován 2002). Pedig a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlások²² és nyelvi emberi jogi szakértők (pl. Skutnabb-Kangas 1990, 1997) szerint az államnyelvet kétnyelvű tanároknak kell(ene) oktatniuk.

¹⁹ A kárpátaljai online sajtó arról számolt be, hogy a régióba érkező menekültek számára sem szervezi meg az állam az ukrán nyelv oktatását: <http://zakarpattya.net.ua/News/143550-U-punkti-tymchasovoho-rozmishchennia--bizhentsiv-u-Perechyni-bizhentsiv-ne-navchaiut-ukrainskoi-movy-FOTO> (07-08-2015).

²⁰ <http://www.reporter.com.ua/news/40461/> (17-06-2015).

²¹ <http://tsn.ua/ukrayina/vushchenko-vimagaye-znaiti-po-vchitelyu-ukrayinskoyi-movi-dlya-kozhnoyi-shkoli.html> (17-06-2015). <http://zakarpattya.net.ua/News/41630-Viktor-Iushchenko-doruchyv-zabezpechty-shkoly-natmenschyn-vchyteliamy-ukrainskoi-movy> (17-06-2015).

²² „The official State language should also be taught as a subject on a regular basis preferably by bilingual teachers who have a good understanding of the children's cultural and linguistic background.” The Hague Recommendations, pp. 6–7. Magyarul: „Az állam hivatalos nyelvét is közönséges iskolai tantárgyként kell oktatni; leginkább olyan – mindkét nyelvet ismerő – tanárookra bízni, akik jól ismerik a gyermekek kulturális és nyelvi hátterét.” Hágai Ajánlások, 7. old.

3.3. A megfelelő tankönyvek hiánya

Az ukrán nyelvnek mint kötelező iskolai tantárgynak a bevezetését követően egy ideig nem jelentek meg az ehhez szükséges tantervek, tankönyvek. Amikor aztán megjelentek, a nemzetiségi iskolákban oktató pedagógusok számos kritikával illeték őket (Gulpa 2000, Koljadzin 2003, Póhán 1999, 2003). Elsősorban azért, mert olyan tanárok és tudományos munkatársak állították össze őket, akik nem ismerik a kisebbségek helyzetét, nyelvét és kultúráját. A tankönyvekkel szemben megfogalmazott további jogos kritika, hogy azok túlzottan grammatikaközpontúak, a nyelvtan elméleti oktatására összpontosítanak, nem kommunikációközpontúak (Bárány–Husztí–Fábián 2011, Csernicskó 2015).

A tanterv és a tankönyvek nem felelnek meg annak a nyelvi alapnak sem, mellyel a gyerekek rendelkeznek: az elvárások meghaladják a lehetőségeket. Az ukrán nyelv tanterv nem épít eléggé az anyanyelvi és idegen nyelvi órákon már megszerzett ismeretekre. Számos olyan grammatikai kategória bifláztatását várja el a gyerekektől, melyekkel az anyanyelvi órákon már megismerkedtek. Például a tanulók már ismerik az alapszófajokat (magyar nyelv óráról már tudják, mi az ige, főnév, melléknév, számnév, névmás stb.), de ukránból és ukránul is el kell sajátítaniuk ezen szófajok definícióját már az alsó tagozaton, ahelyett, hogy a beszélt nyelvi készségek fejlesztésén volna a hangsúly. A tankönyvek áttekintése nyomán az a benyomás alakul ki, hogy az oktatás irányítói nem az ukrán nyelv megtanulását, hanem az ukrán nyelvtani rendszer ismeretét tekintik célnak. Az iskolák nem az ukrán nyelvet tanítják, hanem az ukrán nyelvről tanítanak elméleti, grammatikai ismereteket. A tanterv (Danysh és mtsai 2005) szerint az 5–9. osztályokban a tanév során az óraszámnak körülbelül a negyedét fordíthatják a tanárok a nyelvhasználat gyakorlására, a többi órán szinte teljesen grammatikát oktatnak (3. táblázat).

3. táblázat. A nyelv használatára fordítható óraszám a magyar tannyelvű iskolák 5–9. osztályaiban a tanterv alapján

Osztály	Óraszám a tanév során	Ebből a beszéd-készség fejlesztésére fordított óraszám (beszédértés, beszéd, olvasás, írás)	%-ban
5.	105	23	21,9
6.	105	20	19,0
7.	70	18	25,7
8.	70	20	28,6
9.	70	18	25,7

Ennek megfelelően a 2008 óta a felsőoktatásba jelentkezők, 2015-től pedig minden érettségiző számára kötelező központi ukrán nyelv és irodalom írásbeli érettségi vizsga nyelvi részében szinte kizárólag grammatikai feladatok, kérdések szerepelnek, és elvétve sem találni szövegértési vagy más, a nyelvi és kommunikatív kompetenciát (azaz a nyelvtudást) mérő feladatot. Erről bárki meggyőződhet a központi tesztvizsgákat szervező állami hivatal honlapján. Az sem segíti a sikeres nyelvelsajátítást, hogy – bár 1991 óta kötelező tárgy az ukrán nyelv a magyar tannyelvű iskolákban is – máig nem készültek el a tankönyveket kiegészítő módszertani segédanyagok: nincsenek tanári kézikönyvek, iskolai szótárak, video- vagy audiovizuális

segédletek, szemléltetők, munkafüzetek. Az ukrán költségvetés nem is támogatja az oktatási segédanyagok kiadását.

3.4. A megfelelő szemlélet és az erre alapozott módszer hiánya

Az „ukrán nyelv” mint tantárgy azonos néven szerepel ugyan az ukrán és a nem ukrán tantervű iskolák órarendjében, de mást jelent az egyik és mást a másik iskolában. Az első esetben a tanulók már meglévő anyanyelvi tudással jönnek az iskolába, így az ukrán nyelvi (esetükben anyanyelvi) nevelés pedagógiai célja az írni és olvasni tudás megtanítása mellett a gyerekek anyanyelvi ismereteinek fejlesztése, a sztenderd nyelvváltozat normáinak a tudatosítása, az idegen nyelvek oktatásának megalapozása stb. A második esetben viszont a fő cél az, hogy az ukránul nem beszélő iskolások elsajátítsák az államnyelvet, és kommunikálni tudjanak ezen a nyelven. Ha a célok különbözőségéből indulunk ki, világos, hogy nem alkalmazhatunk azonos módszereket az ukrán és a nem ukrán tantervű iskolákban az ukrán nyelv című tantárgy oktatása során.²³ John Baugh (1999) amerikai nyelvész szerint az államnyelvnek (második nyelvnek) az anyanyelvi módszertan szerinti oktatása pedagógiai hiba.

Ha az ukrán nyelv oktatásának céljai eltérőek a különböző iskolákban, akkor logikus, hogy a tantárgy elsajátításának követelményeiben is kell lennie különbségeknek. Ukrajnában azonban ugyanazt a követelményt fogalmazzák meg ukrán nyelvből és irodalomból mindenki számára. Ugyanazt kell tehát tudnia ukránból a középiskola befejezésekor annak, aki ukrán anyanyelvű és ukrán tantervű iskolában tanult, mint annak, aki például orosz, magyar vagy román anyanyelvű, és csupán tantárgyként tanulta az ukránt (Csernicskó–Ferenc 2009, 2010, Csernicskó 2012).

3.5. A konkrétan megfogalmazott célok hiánya

Az ukrán nyelv tantárgy oktatása vonatkozásában nincsenek megfogalmazva azok a konkrét célok és feladatok, melyeket a nyelvet tanulóknak el kell érniük.

Az idegen nyelv (angol, német, francia és spanyol) kapcsán az állami követelményekben (az idegen nyelv tantárgy programjában) pontosan le van írva, hogy az egyes oktatási szintek végére a tanulóknak milyen nyelvtudásszintet kell elérniük az egységes európai kritériumok (CEFR) szerint.²⁴

²³ Ezt a kijevi parlament oktatási és tudományos bizottságának elnöke, Liliya Hrynevych is elismerte. Szerinte az ukrán a kárpátaljai magyarok és románok számára nem anyanyelvként, hanem államnyelvként (azaz más módszerekkel) kell oktatni. Lásd: <http://zakarpattia.net.ua/News/142974-Dity-z-natsmenshyn-Zakarpattia-maiut-vyvchaty-ukrainsku-ne-ia-ridnu-a-ia-derzhavnu-%E2%88%92-Hrynevych-VIDEO> (25-06-2015). A parlamenti képviselő szerint „Először is tisztázni kell, miként tanítjuk az ukrán nyelvet államnyelvként az Ukrajnában élő kisebbségeknek. A gyerekek rossz eredményei ugyanis azt jelentik, hogy az ukrán állam a továbbiakban korlátozza a hozzáférésüket az ország oktatási rendszeréhez. Ha ennyire rosszul ismerik a nyelvet, ki lesznek taszítva az ukrán felsőoktatási rendszerből. Ily módon most meg kell értenünk, miként tudunk javítani az ukrán nyelv oktatásán. Úgy gondolom, gyökeresen változtatnunk kell a megközelítésünkön, ami az ukrán nyelv tankönyvek, s az ukránoktatás módszertanának minőségét illeti. Hiszen ez azon tárgyak egyike, amelyek stratégiai jelentőségűek az ukrán államiság számára”. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/oktatas/hrinevics-a-kisebbségi-gyerekeknek-nem-anyanyelvként-hanem-államnyelvként-kell-tanulniuk-az-ukrant/> (07-08-2015).

²⁴ Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching assessment. (CEFR) http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_en.pdf (16-06-2015).

Az oktatás normatív dokumentumai azonban sehol sem határozzák meg azokat a követelményszinteket, melyeket az ukrán nyelvvel az iskolában ismerkedni kezdő nem ukrán anyanyelvűeknek el kell érniük az iskolai nyelvtanulási folyamat során. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a kijevi oktatási tárca anyanyelvi tudást (a CEFR szerint: C1 vagy C2 szintet) vár el az érettségizett kisebbségektől. Ez pedig nyelvészeti, pszichológiai és pedagógiai szempontból egyaránt lehetetlen (Poór 2015).

A C1 vagy C2 szintű nyelvtudás elvárását támasztja alá az is, hogy a 11. osztály végén az ukrán nyelv és irodalom független tesztelésen azonos követelményeket támasztanak az ukrán és a magyar tannyelvű iskolák végzősei számára. A független tesztelés követelményeinek nyelvi részében pedig kizárólag elméleti (grammatikai és helyesírási) kérdések és feladatok szerepelnek.²⁵

Mivel az „ukrán nyelv” tantárgy követelményei között nem az ukrán nyelven való beszédértés, nyelvhasználat készségének kialakítása áll, a pedagógusoknak a magyar tannyelvű iskolákban nem az ukrán nyelvet kell megtanítaniuk a magyar anyanyelvű gyerekeknek. Asikeres kommunikáció helyett a gyerekeknek az ukrán nyelv grammatikai rendszeréről kell rengeteg olyan ismeretet elsajátítaniuk, amire a valós életben soha nem lesz szükségük. Az iskolai oktatásban ezért nem jut hely olyan tananyagnak, ami akár életet menthet.

2015 tavaszán 225 magyar anyanyelvű egyetemistát, főiskolást kértünk arra, hogy 6 magyar nyelvű mondatot írjanak le ukránul. Minden adatközlő minimum 11 éven át tanult ukrán nyelvet, és sikeresen tette le a kötelező ukrán nyelv és irodalom független tesztvizsgát.

A következő mondatokat kellett ukránra fordítaniuk:

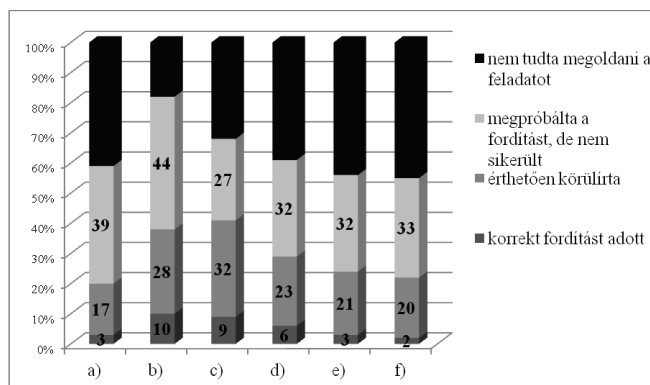
- a) Szűró fájdalmat érzek a mellkasomban.
- b) Erősen vérzik a karom, megvágtam egy éles késsel.
- c) Nagyon magas a lázam: 39,7 fok.
- d) Egy férfi eszméletét veszítette.
- e) A szomszéd nőnek légzési nehézségei vannak, erősen fullad.
- f) Allergiás vagyok az aszpirinre és a dióra, mogyoróra.

A diákok 59–80%-a nem tudta ukránul leírni a magyar nyelven megadott mondatokat. Az ukrán nyelv 11 éves tanulását és egy sikeres ukrán érettségi vizsgát követően mindössze a diákok 20–41%-a tudta volna éles helyzetben ukrán nyelven értesíteni a mentőket (4. ábra).

---

²⁵ Lásd http://testportal.gov.ua/prepare_ukr/ (27-06-2015).

4. ábra. Kárpátaljai magyar diákok fordítási feladatának eredményei, %-ban (N=225)

3.6. A homogenizálás: univerzális tantervek, tankönyvek és módszerek

Az ukrán oktatáspolitikát homogenizálja a nyelvtanulókat. Univerzális tanterveket, tankönyveket hagy jóvá, miközben tudjuk: más-más nyelvi, nyelvkörnyezeti helyzetben kezd el az ukrán nyelv elsajátítását például egy városi lakótelepen vagy egy kis faluban élő gyerek. Az idegen nyelvek oktatásában ma már természetes, hogy néhány fős kezdő, haladó stb. csoportokra osztják a nyelvtanulókat, és ennek megfelelő program szerint haladnak, illetve ehhez szükséges differenciált oktatási anyagokkal látják el őket. Az államnyelv oktatásában Ukrajnában csak az oktatási minisztérium már említett 2008-as 461. sz. rendelete engedélyezte, hogy a nemzetiségi nyelveken oktató iskolákban az ukránnyelv-órákon csoportokra bontsák a nagy létszámú osztályokat. 1991 és 2008 között erre nem volt lehetőség. Gyakran 25–30 tanuló vett részt egy-egy nyelvórán. Arról azonban nem szól ez a rendelet sem, hogy a csoportokba milyen elvek alapján kerüljenek a gyerekek. Arról sem, hogy az eltérő nyelvtudásszinttel iskolába érkező tanulók számára különböző tanterveket és tankönyveket biztosítana az állam. Az iskolába lépő gyerekek ukránnyelv-tudásának szintjét senki sem méri fel.

3.7. A népességföldrajzi jellemzők és a nyelvi preferenciák

A népszámlálási adatok szerint a kárpátaljai magyaroknak csaknem fele, 46%-a olyan helységben él, ahol a magyar nemzetiségűek aránya meghaladja a 80%-ot, 62%-uk pedig olyan településen, ahol a magyarok abszolút többséget alkotnak (Csernicskó 2005, Molnár–Molnár 2010: 19, 1. ábra).

Nyilván nem független ettől, hogy a kárpátaljai magyarok nyelvválasztási preferenciái egyértelműen magyar dominánsak a magyar többségű településeken. A családi szocializáció, a privát szféra, az olvasmányok, a tájékozódás (televízió, rádió, sajtó) nyelve elsősorban (sőt sok esetben kizárólagosan) a magyar (lásd Csernicskó 1998, 2005).

2009-ben 593 felnőtt (18 éven felüli) kárpátaljai magyar töltött ki egy nyelvhasználati kérdőívet. A kutatás célja a magyar, az ukrán és orosz nyelv használati körének felmérése volt a kárpátaljai magyarok körében. Az eredményekből kiderült, hogy az adatközlők a magán-szférában és a tájékozódás terén is elsősorban a magyar nyelvet használják (Csernicskó szerk. 2010: 88).

Ennek ellenére az ukrán nyelv oktatását tervezők abból indulnak ki, hogy az iskolába lépő gyermekek mindegyikének van bizonyos szintű ukrán nyelvi kompetenciája, és azt feltételezik, hogy az iskolai órákon kívül is van napi lehetőségük az ukrán nyelv használatára. Egyes gyerekek esetében ez valóban így van. Ám a kárpátaljai magyar anyanyelvű tanulók nagy része úgy ül be az iskolapadba, hogy gyakorlatilag egyetlen szót sem tud ukránul, és két ukránnyelv-óra között szinte nem is találkozik az államnyelvvel.

3.8. Az óvodai nyelvi nevelés hiányosságai

Az államnyelv elsajátítását már az óvodai nevelés is megalapozhatná. Ukrajnában azonban nincs olyan állami tanterv, tanmenet, melyet a magyar nevelési nyelvű óvodák számára dolgoztak ki ukrán nyelvből. Az óvónőket a felsőoktatásban nem készítik fel arra, hogyan kell az óvodás korú magyar gyermekek számára ukrán nyelvből foglalkozásokat tartani.

Nagyban megnehezíti a megfelelő nyelvi képzést, az államnyelv iskolai oktatásának előkészítését az is, hogy a kárpátaljai magyar óvodák túlnyomó többségében vegyes csoportok működnek: 2,5 évestől 6 éves korig találhatók gyerekek az óvodai csoportokban, az ezekbe járó gyermekek létszáma pedig 12 és 30 közötti. S bár szinte mindegyik óvodában heti 2 foglalkozást tartanak ukrán nyelvből, a nagy csoportlétszámok miatt nehéz intenzív nyelvi foglalkozásokat szervezni. A vegyes korosztályú gyermekek számára gyakorlatilag lehetetlen olyan foglalkozásterv összeállítása, amely figyelembe veszi az óvodások korcsoportbeli és nyelvi sajátosságait.

3.9. Különböző helyzet, azonos követelmények

Az ukrainai oktatáspolitikai sajátosan értelmezi az „azonos lehetőségek” fogalmát. Utaltunk arra, hogy az „ukrán nyelv” mint tantárgy teljesen mást fed az ukrán tannyelvű iskolákban, illetve a magyar tannyelvű iskolákban. Ezt tükrözik a tantárgy oktatására fordított óraszámok is. Ha megvizsgáljuk a 4. táblázat adatait, láthatjuk, hogy a 2014/2015-ös tanévben jelentős különbség volt az „ukrán nyelv” tantárgy oktatására szánt óraszámok tekintetében az ukrán és a magyar tannyelvű iskolákban.

4. táblázat. A nyelvi-irodalmi blokk óraszámai az ukrán és magyar tannyelvű iskolákban a 2014/2015-ös tanévben²⁶

Ukrán tannyelvű iskolák												
Tantárgyak	heti óraszám osztályonként											Összesen
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Ukrán nyelv (anyanyelv+államnyelv)	7	7	7	7	3,5	4	3	2	2	2	2	45,5
Ukrán (nemzeti) irodalom					2	2	2	2	2	2	2	14
Idegen nyelv	1	2	2	2	3	2	2	2	2	3	3	24
Világirodalom					2	2	2	2	2	2	2	14
Összesen	8	9	9	9	11	10	9	8	8	9	9	97,5

²⁶ Az óraszámokat az 1–4. osztály számára az oktatási miniszter 2011. július 10-én kiadott 572. számú rendelete határozza meg. Az 5–9. osztályok óraszámait a miniszter 2014. május 29-én 664. számú rendelete írja elő. A 10–11. osztályos óraszámokat a 2010. augusztus 27-én kiadott 834. számú miniszteri rendelet alapján tűntük fel.

Magyar tannyelvű iskolák												
Ukrán nyelv (államnyelv)	3	3	4	4	3,5	4	3	2	2	2	2	31,5
Ukrán irodalom (a többségi nemzet irodalma)					2	2	2	2	2	2	2	14
Idegen nyelv	1	2	2	2	3	2	2	2	2	3	3	24
Anyanyelv (magyar)	6	6	5	5	3	4	3	2	2	1	1	37
Integrált irodalom (nemzeti+világirodalom)					2	2	2	2	2	2	2	14
Összesen	10	11	11	11	14	13	11	10	10	10	10	120,5

Az 5. táblázatban összefoglaltuk az ukrán és magyar tannyelvű iskolák nyelvi óraszámai közötti eltéréseket.

5. táblázat. Az ukrán és magyar tannyelvű iskolák óraszámai közötti különbség a 2014/2015-ös tanévben (nyelvi-irodalmi blokk)

	Ukrán tannyelv (többségi=T)	Kisebbségi tan-nyelv (K)	Különbség (T-K)
Anyanyelv	45,5	37	8,5
Államnyelv	45,5	31,5	14
Idegen nyelv	24	24	0

Az oktatási minisztérium 2015. május 22-i 1/9-253. számú levele²⁷ meghatározza az óraszámokat a 2015/2016-os tanévre. A nyelvi-irodalmi blokk óraszámai eszerint nem módosulnak. Ám a minisztérium 2015. augusztus 7-én 855. számmal kiadott rendelete²⁸ megváltoztatja a fent említett levélben meghatározott óraszámokat a nyelvi-irodalmi blokkban. Az ukrán nyelv és irodalom oktatására fordított óraszámok nem változnak ugyan a rendelet alapján, az ukrán tannyelvű iskolákban megváltozik azonban az idegen nyelv oktatására szánt óraszám (6. táblázat).

6. táblázat. A nyelvi-irodalmi blokk óraszámai az ukrán és magyar tannyelvű iskolákban a 2015/2016-os tanévben

Ukrán tannyelvű iskolák												
Tantárgyak	heti órászám osztályonként											Összesen
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Ukrán nyelv (anyanyelv+államnyelv)	7	7	7	7	3,5	4	3	2	2	2	2	45,5
Ukrán (nemzeti) irodalom					2	2	2	2	2	2	2	14
Idegen nyelv	1	2	2	2	3	3	3	3	2	3,5	3,5	28
Világirodalom					2	2	2	2	2	2	2	14
Összesen	8	9	9	9	11	11	10	9	8	9,5	9,5	101,5
Magyar tannyelvű iskolák												
Ukrán nyelv (államnyelv)	3	3	4	4	3,5	4	3	2	2	2	2	31,5
Ukrán irodalom (a többségi nemzet irodalma)					2	2	2	2	2	2	2	14
Idegen nyelv	1	2	2	2	3	2	2	2	2	3	3	24
Anyanyelv (magyar)	6	6	5	5	3	4	3	2	2	1	1	37
Integrált irodalom (nemzeti+világirodalom)					2	2	2	2	2	2	2	14
Összesen	10	11	11	11	14	13	11	10	10	10	10	120,5

²⁷ http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/46996/ (09-08-2015).

²⁸ <http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/08/07/zbilsheno-godini-na-vivchennya-inozemnovi-movi-v-shkoli/> (09-08-2015).

Ezzel a miniszteri rendelettel tovább nő az ukrán és nem ukrán tannyelvű iskolák közötti különbség a nyelvoktatás területén, hiszen most már az idegen nyelvet is magasabb óraszámban tanulhatják azok, akik ukrán tannyelvű intézménybe járnak (7. táblázat).

7. táblázat. Az ukrán és magyar tannyelvű iskolák óraszámai közötti különbség a 2015/2016-os tanévben (nyelvi-irodalmi blokk)

	Ukrán tannyelv (többségi=T)	Kisebbségi tan- nyelv (K)	Különbség (T-K)
Anyanyelv	45,5	37	8,5
Államnyelv	45,5	31,5	14
Idegen nyelv	28	24	4

Figyelembe véve, hogy Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma Kollégiumának 2015. július 3-án kiadott 6/6-20. számú rendelete²⁹ – az ukrán nyelv és irodalom, valamint vagy matematika, vagy Ukrajna története mellett – kötelezővé teszi az idegen nyelvből történő külső független tesztelést minden érettségiző számára 2016-ban, a nem ukrán tannyelvű iskolákban tanulók diszkriminációja tovább nő: most már nem csupán az államnyelv és az anyanyelv oktatása terén kerülnek hátrányba, hanem az idegen nyelvet is jóval kevesebb óraszámban tanulhatják, mint ukrán nyelvű intézményben tanuló kortársaik.

Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy mindenkinek van anyanyelve, és természetesnek tartjuk: (a) az anyanyelv és (b) az államnyelv, valamint (c) legalább egy idegen nyelv iskolai tantárgyként való tanulásának jogát, akkor észre kell vennünk: az ukrán anyanyelvű tanulók esetében az „ukrán nyelv” tantárgy lefedi az (a) és (b) pontban megjelölt jogot. A kisebbségi tanulóknál ellenben az (a) pontnak az „anyanyelv”, a (b)-nek pedig az „ukrán nyelv” tantárgy felel meg. Mindkét iskolatípusban azonos a (c) pontban megjelölt idegen nyelv. A fenti táblázatokban bemutatott óraszámokat tekintve nyilvánvaló, hogy az ukránai ukrán és nem ukrán anyanyelvű tanulók iskolai terhelése eltér egymástól: amíg az ukrán anyanyelvű gyermek pihen, játszik vagy épp a társadalmi mobilitáshoz hasznos idegen nyelv órákon vesz részt, kisebbségi kortársa az államnyelv elsajátításán fáradozik. Nagy luxus tehát, hogy bár sok időt, energiát és pénzt fektetünk az államnyelv oktatásába, a jelenlegi körülmények között mégsem tanulható meg megfelelő szinten az ukrán nyelv az iskolában.

S bár nyilvánvaló, hogy az ukrán és a magyar tannyelvű iskolákban:

- a) más az „ukrán nyelv” tantárgy oktatásának célja,
- b) különböznek az óraszámok,

a nyelvtudás követelményei semmiben sem különböznek. A 2008-ban kötelezően bevezetett ukrán nyelv és irodalom független tesztelésen ugyanazokat a követelményeket kell teljesítenie mindenkinek.³⁰

Ha egy kárpátaljai magyar gyerek 11 éven át (az 1. osztálytól a 11. osztályig) tanulja az ukrán nyelv tantárgyat, és mégsem tanul meg ukránul, akkor biztosak lehetünk abban, hogy

²⁹ http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47375/ (2015-08-09).

³⁰ Abban is biztosak lehetünk, hogy bár az ukrán tannyelvű iskolákban magasabb óraszámokban oktatják majd az idegen nyelvet 2015. szeptember 1-től, a tanév végén már mindenki számára kötelező idegen nyelv független tesztelésen nem lesz különbség a vizsgakövetelmények között. A kisebbségiek hátrányos megkülönböztetése nyilvánvaló.

rosszul működik az oktatási rendszer (Laihonen 2015). A megoldás azonban nem a többségi nyelven tanulás, és nem a két(tan)nyelvű oktatás bevezetése. Az anyanyelven oktató iskola keretében kell megtalálni azokat a lehetőségeket, amelyek magas szintű nyelvtudáshoz, hozzáadó (additív) kétnyelvűséghez vezetnek.

Kulyk (2013: 640) javaslata helyett a következő: „A gyermekek tanulhatnának a kisebbség nyelvén az alapfokú oktatásban, intenzív kommunikáció-orientált képzésben tanulnák az ukránt, majd ha elegendő jártasságot szereztek benne, az utóbbi nyelvet egyre több tantárgy oktatására használnák a középfokú oktatásban”.³¹ A gyerekek tehát úgy váltanának fokozatosan tannyelvet, hogy semmi sem biztosítja, hogy már kialakult a számukra idegen (második) nyelven a kognitív nyelvi kompetenciájuk, ami elengedhetetlenül szükséges a sikeres tanuláshoz. A javasolt modellben a kisebbségi gyerekek hátrányos helyzetűekké válnak. Miközben az ukrán anyanyelvű gyermekek a tárgyi tudás megszerzéséért dolgoznak, a kisebbségi gyermekek az államnyelv elsajátításával küzd, mégpedig azért, hogy képes legyen tanulni ezen a nyelven.

Sokan – köztük Kulyk (2013: 632) is – úgy vélik, az ukrán nyelv oktatására fordított idő növelése egyenes arányban állhat a nyelvoktatás hatékonyságával. A mennyiség azonban nem feltétlenül jelent minőséget, a nyelvoktatásban sem (Alderson 2000). Ha az ukrán nyelv oktatására fordított óraszám növekszik, miközben az oktatás minősége alacsony marad, akkor ez fordított hatást eredményez: még több időt, pénzt és energiát pazarol el az iskola és a gyermek (közel) ugyanolyan rossz eredmény elérésére. Sokkal gazdaságosabb volna jó és hatékony nyelvoktatást meghonosítani.

3.10. A nyelvoktatás általános kontextusa

A magyar tannyelvű iskolákban folyó nyelvoktatás színvonala és hatékonysága nem független az egész régióban folyó oktatás általános színvonalától. Kutatásaink azt igazolják, hogy nem csupán az ukrán nyelv oktatása alacsony hatékonyságú: az angol mint idegen nyelv oktatása terén is vannak problémák (Bárány–Husztí–Fábián 2011, Husztí–Bárány–Fábián–Lechner 2012, Husztí–Fábián–Bárány 2009, 2010, Husztí–Fábián 2014).

Sajnos általában is az jellemző, hogy Kárpátalja egész oktatási rendszere rosszul teljesít a nyelvoktatás tekintetében. A 8. táblázat adataiból kiderül, hogy Kárpátalja iskoláinak tanulói szignifikánsan rosszabb eredményeket értek el ukrán nyelv és irodalomból ugyanúgy, mint angol, német, francia és orosz nyelvből a külső független tesztelésen 2012-ben, 2013-ban és 2014-ben is. Nem csupán a magyar tannyelvű iskolákban kellene tehát mielőbb javítani a nyelvoktatás minőségén, hatékonyságán.

---

³¹ Eredetiben: „Children would be instructed in the minority language at the primary level, while having an intensive communication-oriented course of Ukrainian, and then would use the latter language for ever more subjects on the secondary level when sufficient proficiency therein is achieved” (Kulyk, 2013: 640).

8. táblázat. A továbbtanuláshoz minimálisan szükséges 124 pontot el nem érők aránya országos átlagban és Kárpátalján a 2012., 2013. és 2014. független tesztelés eredményei alapján (ukrán nyelv és irodalom, angol nyelv, francia nyelv, német nyelv és orosz nyelv)
(Forrás: a <http://testportal.gov.ua/reports/> honlapon közzétett éves beszámolók)

Év	2012		2013		2014	
Tantárgy	Nem érte el a minimálisan szükséges 124 pontot (%-ban)					
	Országosan	Kárpátalján	Országosan	Kárpátalján	Országosan	Kárpátalján
ukrán nyelv és irodalom	9,21	16,07	9,12	14,32	9,04	13,75
angol nyelv	8,65	15,32	8,68	9,65	8,86	10,51
francia nyelv	10,14	36,36	3,42	12,50	6,08	13,16
német nyelv	7,53	16,13	7,89	15,00	8,17	8,41
orosz nyelv	9,60	15,00	8,98	14,29	9,07	18,99

4. Az alacsony hatékonyságú nyelvtanítás következményei

Az a nyelvtanítás, ami 1991 óta a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban folyik, alacsony hatékonyságú. A kárpátaljai magyar szülők jelentős része olyan szegregációs oktatási programként (Skutnabb-Kangas 1990: 14, 1997: 26) azonosítja ezt az oktatást, amely akadályozza gyermekeik sikeres integrációját és mobilitását. Az ukrán nyelv oktatásának alacsony színvonal miatt egyre több szülő dönt úgy, hogy a magyar tannyelvű iskola helyett ukrán tannyelvű iskolába járattja gyermekét (Csernicskó 2013: 411–424). Ez az angolul „submersion or 'sink-or-swim' programme” (Skutnabb-Kangas 1990: 13), magyarul mélyvíztechnikának nevezett modell (Skutnabb-Kangas 1997: 25). Tove Skutnabb-Kangas és Robert Dunbar (2010) a kisebbségek számára veszélyes oktatási modellnek nevezi ezt az oktatási formát. A mélyvíztechnika mint oktatási program nem segíti a kisebbségek etnolingvisztikai identitásának megőrzését, sem az additív kétnyelvűség kialakítását: az asszimilációt szolgálja. A szegregációs program sem segíti a társadalmi integrációt, hiszen – ha nem megfelelően oktatják az államnyelvet – nem eredményez additív (hozzáadó) kétnyelvűséget:

„A tananyagot kizárólag az hivatalos nyelven tanító, a kisebbséghez tartozó gyermekeket a többségekkel egy osztályba integráló alámerítési-típusú megközelítések nincsenek összhangban a nemzetközi normákkal. Ez vonatkozik a szegregált iskolákra is, amelyekben valamennyi tantárgy oktatása és a nevelési folyamat egésze kizárólag a kisebbségi anyanyelven történik, a többségi nyelvet vagy egyáltalán nem vagy csak minimális mértékben tanítják” – olvashatjuk a Hágai Ajánlásokban (17. old.).³²

5. Szándékában áll-e a kárpátaljai magyaroknak megtanulni ukránul?

Mivel a kárpátaljai magyar közoktatás nem tudja az eredményes, ukrán nyelven folyó felsőfokú képzésre felkészíteni a tanulókat, a magyar szülők jelentős része ukrán tannyelvű iskolát

³² „Submersion-type approaches whereby the curriculum is taught exclusively through the medium of the State language and minority children are entirely integrated into classes with children of the majority are not in line with international standards. Likewise, this applies to segregated schools in which the entire curriculum is taught exclusively through the medium of the minority mother tongue, throughout the entire educational process and where the majority language is not taught at all or only to a minimal extent.” The Hague Recommendations, p. 14.

választ gyermekének (Csernicskó 2013: 411–424). Sokan úgy próbálják orvosolni a problémát, hogy külföldön, elsősorban Magyarországon folytatják felsőfokú tanulmányaikat. Ezeknek az ukrán állampolgároknak a legnagyobb része azonban már nem tér vissza szülőföldjére. Akik pedig hazajönnek, azok előtt ismét ott tornyosul a probléma: az ukrán nyelv ismeretének hiánya.³³ Közös felelősségünk és érdekünk – az ukrán államé és a kárpátaljai magyaroké –, hogy a magyar tannyelvű iskolák ne a szegregációt, hanem az integrációt segítsék elő; illetve hogy az oktatási rendszer ne az emigrációt, hanem a szülőföldön boldogulást támogassa.

A kárpátaljai magyar közösség – az ukrán állam feladatait átvállalva – a magyar tannyelvű iskola keretében igyekszik megteremteni azokat a feltételeket, melyek lehetővé teszik az államnyelv sikeres elsajátítását. Az alábbiakban azt foglaljuk össze, milyen lépések történtek az államnyelv oktatásának javítása terén Kárpátalján.

Amióta az ukrán kötelezően oktatott nyelv lett a kárpátaljai magyar iskolákban, és amióta az ukrán nyelv ismerete kiemelten szükséges a társadalmi integrációhoz, mobilitáshoz, a kárpátaljai magyarok jelentős része körében megnőtt az érdeklődés az államnyelv iránt. A fokozódó figyelem piacot teremtett az ukrán nyelv számára, melyet az állami nyelvpolitika és nyelvtervezés nem elégített ki, ami feszültségekhez vezetett.

Kárpátaljai magyar nyelvészek már az 1990-es évek közepén, végén felhívták arra a figyelmet, hogy az államnyelv oktatása terén gondok vannak a helyi magyar tannyelvű iskolákban, hiányoznak az eredményes és hatékony oktatómunkához szükséges feltételek, s ezt a kérdést azóta is folyamatosan napirenden tartják (lásd pl. Beregszászi–Csernicskó, 2004, Csernicskó, 1998a, 1998b, 2001, 2009, 2010, Csernicskó–Melnik, 2010 stb.). Ám a kezdeti időszakban a helyi magyar érdekvédelmi és szakmai szervezetek még kevés figyelmet szenteltek a kérdésnek, állami feladatnak tekintették a probléma kezelését. Az ukrán nyelv oktatásához való viszonyulást jelzi, hogy a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) ekkor már számos tantárgyból szervezett tantárgyi vetélkedőket a magyar tannyelvű iskolák tanulói számára, de az ukrán nyelv és irodalom csak 2008-ban került be a KMPSZ tanulmányi versenyek sorába.

Az ukrán nyelv oktatásának hiányosságaival kapcsolatos problémák akkor kerültek a figyelem középpontjába, amikor a 2004-es narancsos forradalom révén hatalomra jutott, magukat nemzeti orientációjuként definiáló politikai elit került hatalomra.

Az állami nyelvpolitika megvalósításában, a lakosság nyelvi preferenciáinak befolyásolásában a narancsos erők meghatározó szerepet szántak az oktatásnak (Csernicskó, 2008, 2013). Az oktatás és a közélet narancsosok általi erőteljes ukránosítása azt vonta maga után, hogy a kárpátaljai magyar szakmai és érdekvédelmi szervezetek, a nyelvészek és oktatási szakemberek egyre nagyobb figyelmet fordítanak az államnyelv oktatásának körülményeire.

2009. január 28-án Beregszász város önkormányzata kezdeményezésére a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola épületében megtartotta alakuló ülését az a munkacsoport,

---

³³ Az ukrán állampolgárok magyarországi továbbtanulását a magyar kormány ösztöndíjakkal támogatja. A 2015/2016-os tanévre különböző kategóriák szerint összesen 92 fő nyerhetett ösztöndíjat (<https://drive.google.com/file/d/0BzTbTL494DiYOUxiZjIPNUJ3eURQU1IKWHI0V0dFdk44ckhF/view>), további 10 fő pedig magyarországi felsőoktatási intézménybe történő felkészítő képzésre (<http://www.genius-ja.uz.ua/palyazat-osztondij-elnyerese-kulhoni-magyar-hallgatok-reszere-2015-07-18.html>).

melynek célja olyan programok, tantervek, tankönyvek, módszertani segédletek, tanári kézikönyvek, szemléltetők kidolgozása volt, melyek révén javítható az ukrán nyelv (mint államnyelv) oktatásának hatékonysága a magyar nevelési és oktatási nyelvű kárpátaljai intézményekben. A team alkotói munkája 2011 augusztusában ért véget.

A munkacsoport két fő irányban fejtette ki tevékenységét. Az első az államnyelv oktatásának elméleti alapjait, szakmai hátterét elemezte. Ezen elemzés révén derült fény a nyelvoktatás fentiekben tárgyalt problémáinak többségére. A második irány módszertani segédanyagok kidolgozására célozta. A munkacsoport természetesen nem vállalkozhatott a kérdés kapcsán felmerült – és az ukrán állam által 20 éven át megoldatlanul hagyott – összes probléma rendezésére, ám tagjai több olyan oktatási segédanyagot dolgoztak ki, melyek segíthetik az ukrán nyelv oktatását.

Az óvodai ukránnyelv-oktatásban jelenthet segítséget a nyelvészek által kidolgozott óvodai tanterv.³⁴ Szintén az óvodások és a kisiskolások nyelvtanulását segíti a Johi nyuszi ukránul tanít című, CD-melléklettel ellátott mesekönyv, melyet – nem a munkacsoport keretében – egy gyakorló nyelvpedagógus anyuka készített.³⁵

Az iskolai képzésben az ukrán állam csak és kizárólag a tanterv és osztályonként egy-egy tankönyv kiadásának költségeit vállalja magára. Az oktatási segédanyagok (tanári kézikönyvek, módszertani útmutatók, munkafüzetek, hanganyagok, szemléltetők stb.) kidolgozását és kiadását nem fedezi a költségvetés. Ám ezek a segédanyagok jelentősen hozzájárulhatnak az oktatás hatékonyságának emeléséhez. Éppen ezért a munkacsoport egyrészt a pedagógusok, másrészt a gyermekek számára dolgozott ki oktatási segédanyagokat, melyek hozzájárulhatnak az oktatás hatékonyságának emeléséhez.

Az alsó tagozaton (1–4. osztály) oktató pedagógusok munkáját szolgálja több segédkönyv: feladatgyűjtemények, szöveggyűjtemények, írásminták.³⁶ A 2–4. osztályos gyermekek számára munkafüzetek, illetve begyakorló és ellenőrző dolgozatfüzetek jelentek meg.³⁷ Ehhez

³⁴ Густі І., Барань Є., Гергель Е.: *Навчальна програма „Українська мова як друга для дітей дошкільного віку (рідна мова яких угорська)”*. Ужгород: Гражда, 2010.

³⁵ Gergely Eszter: *Johi nyuszi ukránul tanít. Mesés nyelvtanulás óvodásoknak és kisiskolásoknak*. A szerző magánkiadása, 2008.

³⁶ Сергійчук Ю.П., Мастюк Т.В.: *Збірник підсумкових контрольних робіт для підготовки та проведення державної підсумкової атестації з української мови (читання) у четвертих класах загальноосвітніх навчальних закладів шкіл з угорською мовою навчання Закарпатської області*. Ужгород: Гражда, 2010.; Сергійчук Ю.П., Мастюк Т.В.: *Збірник підсумкових контрольних робіт для підготовки та проведення державної підсумкової атестації з української мови (читання) у четвертих класах загальноосвітніх навчальних закладів шкіл з угорською мовою навчання Закарпатської області*. Ужгород: Гражда, 2010.; Мастюк Т.В., Сергійчук Ю.П.: *Українська мова (державна). Орієнтовні тексти для діалогічного й монологічного мовлення у 2–4 класах з угорською мовою навчання*. Ужгород: Гражда, 2010.; Мастюк Т.В., Сергійчук Ю.П.: *Українська мова (державна). Орієнтовні тексти для аудіювання у 2–4 класах з угорською мовою навчання*. Ужгород: Гражда, 2010.; Мастюк Т.В., Сергійчук Ю.П.: *Українська мова (державна). Орієнтовні тексти для диктантів і списувань у 3–4 класах з угорською мовою навчання*. Ужгород: Гражда, 2010.; Маргітич М.: *Збірник диктантів з української мови для початкових класів угорськомовних шкіл*. Ungvár: PoliPrint, 2010.

³⁷ Сергійчук Ю.П., Мастюк Т.В.: *Українська мова (державна). Робочий зошит 2 клас (для шкіл з угорською мовою навчання). Додаток до підручника*. Ужгород: Гражда, 2010.; Сергійчук Ю.П., Мастюк Т.В.: *Українська мова (державна). Робочий зошит 3 клас (для шкіл з угорською мовою навчання). Додаток до підручника*. Ужгород: Гражда, 2010.; Сергійчук Ю.П., Мастюк Т.В.: *Українська мова (державна). Робочий зошит 4 клас (для шкіл з угорською мовою навчання). Додаток до підручника*. Ужгород: Гражда, 2010.;

hasonló módon egy-egy munkafüzet, valamint begyakorló és ellenőrző dolgozatfüzet készült az 5–9. osztályos tanulók részére is.³⁸ Kiadásra került egy tanári kézikönyv a 9. osztályban oktató pedagógusok számára.³⁹

A felsőoktatásba igyekvők számára 2008-tól kötelezően bevezetett emelt szintű érettségi és egyben felvételi vizsga kapcsán egyértelművé vált, hogy az ukrán irodalom oktatása terén is jelentős gondokkal kell szembenéznünk, hiszen a magyar tananyelvű iskolák végzősei az ukrán irodalom feladatokkal sem boldogultak a tesztvizsga során. A magyar tananyelvű iskolák könyvtáraiból nagyrészt hiányoznak a tantervben szereplő szépirodalmi művek, illetve – nem kis részben a hiányos nyelvismeret következtében – a gyerekek a meglévő műveket sem tudják eredetiben olvasni. Ebből kiindulva a munkacsoport olyan szépirodalmi szöveggyűjtemény összeállítását is céljául tűzte ki, mely tartalmazza az ukrán irodalom tantervben szereplő legfontosabb műveket, magyar fordításban. Elkészült egy szöveggyűjtemény, mely az 5–9.⁴⁰, illetve egy másik, amely a 10–11.⁴¹ osztályban oktatott irodalmi alkotások jelentős részét gyűjti össze egy helyen, magyar fordításban. Az irodalmi szövegekhez olyan feladatok kapcsolódnak, melyek nemcsak az irodalmi élmény befogadását és feldolgozását, a tananyag elsajátítását segítik elő, hanem a nyelvelsajátítást is támogatják.

Nem a munkacsoport programján belül, hanem a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszéke és Hodinka Antal Intézete munkatársainak szerkesztésében,

---

Сергійчук Ю.П., Мастюк Т.В.: *Українська мова (державна). Комплексний зошит для контрольних робіт (2 клас) для шкіл з угорською мовою навчання. Додаток до підручника*. Ужгород: Гражда, 2010.; Сергійчук Ю.П., Мастюк Т.В.: *Українська мова (державна). Комплексний зошит для контрольних робіт (3 клас) для шкіл з угорською мовою навчання. Додаток до підручника*. Ужгород: Гражда, 2010.; Сергійчук Ю.П., Мастюк Т.В.: *Українська мова (державна). Комплексний зошит для контрольних робіт (4 клас) для шкіл з угорською мовою навчання. Додаток до підручника*. Ужгород: Гражда, 2010.

³⁸ Скаканді В., Олексій С., Осадча Н.: *Розвиток зв'язного мовлення для шкіл з угорською мовою навчання (5 клас). Додаток до підручника (робочий зошит)*. Ужгород: Гражда, 2010.; Скаканді В., Олексій С., Осадча Н.: *Розвиток зв'язного мовлення для шкіл з угорською мовою навчання (6 клас). Додаток до підручника (робочий зошит)*. Ужгород: Гражда, 2010.; Скаканді В., Олексій С., Осадча Н.: *Розвиток зв'язного мовлення для шкіл з угорською мовою навчання (7 клас). Додаток до підручника (робочий зошит)*. Ужгород: Гражда, 2010.; Скаканді В., Олексій С., Осадча Н.: *Розвиток зв'язного мовлення для шкіл з угорською мовою навчання (8 клас). Додаток до підручника (робочий зошит)*. Ужгород: ПоліПрінт, 2010.; Скаканді В., Олексій С., Осадча Н.: *Розвиток зв'язного мовлення для шкіл з угорською мовою навчання (9 клас). Додаток до підручника (робочий зошит)*. ПоліПрінт, 2010.; Скаканді В., Олексій С., Осадча Н.: *Комплексний зошит для контрольних робіт. Для шкіл з угорською мовою навчання (5 клас). Додаток до підручника (робочий зошит)*. Ужгород: Гражда, 2010.; Скаканді В., Олексій С., Осадча Н.: *Комплексний зошит для контрольних робіт. Для шкіл з угорською мовою навчання (6 клас). Додаток до підручника (робочий зошит)*. Ужгород: Гражда, 2010.; Скаканді В., Олексій С., Осадча Н.: *Комплексний зошит для контрольних робіт. Для шкіл з угорською мовою навчання (7 клас). Додаток до підручника (робочий зошит)*. Ужгород: Гражда, 2010.; Скаканді В., Олексій С., Осадча Н.: *Комплексний зошит для контрольних робіт. Для шкіл з угорською мовою навчання (8 клас). Додаток до підручника (робочий зошит)*. ПоліПрінт, 2010.; Скаканді В., Олексій С., Осадча Н.: *Комплексний зошит для контрольних робіт. Для шкіл з угорською мовою навчання (9 клас). Додаток до підручника (робочий зошит)*. ПоліПрінт, 2010.

³⁹ Маргітій К. Є.: *Матеріали до уроків української мови у 9 класі шкіл з угорською мовою навчання*. Ужгород: Гражда, 2010.

⁴⁰ Кордонєць О. (редактор): *Українська література. Хрестоматія для учнів 5–9 класів шкіл з угорською мовою навчання*. Ужгород: Гражда, 2010.

⁴¹ Кордонєць О. (редактор): *Українська література. Хрестоматія для учнів 10–11 класів шкіл з угорською мовою навчання*. Ужгород: Гражда, 2010.

nagyrészt magyarországi támogatásokból jelent meg egy-egy magyar–ukrán⁴² és ukrán–magyar⁴³ iskolai kisseztár, valamint két kisebb társalgási zsebkönyv.⁴⁴ Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke és Hungarológiai Intézete is kiadott egy-egy hasonló szótárt.⁴⁵ Ez utóbbiak megjelentetésének költségeihez az ukrán állam is jelentős mértékben hozzájárult. Szintén az ungvári műhelyben készült a magyar–ukrán és ukrán–magyar szókapcsolatok szótára.⁴⁶

Az új magyar–ukrán és ukrán–magyar szótárak kiadása azért is volt égetően fontos feladat, mert a rendszerváltás előtt csupán az 1960-as években jelent meg egy-egy ilyen szótár.⁴⁷ A Nyíregyházi Főiskolán hat kötetben megjelentetett ukrán–magyar szótári adatbázis⁴⁸ és a két kötetes magyar–ukrán szótár⁴⁹ pedig nehezen hozzáférhető Kárpátalján.

Összességében a munkacsoport 25 kiadványt jelentett meg. Ám az ehhez szükséges szűkös forrásokat csekély beregszászi önkormányzati támogatásból, illetve a Szülőföld Alap (tehát nem az ukrán, hanem a magyar állam) pályázataiból sikerült előteremteni. Nagy kár, hogy ezek a kiadványok csupán Beregszász város magyar tannyelvű iskolásaihoz juthattak el.

Nem járul(hatot)t azonban hozzá a munkacsoport ahhoz, hogy csökkenjen a magyar tannyelvű iskolások hátrányos helyzete a kötelező ukrán nyelv és irodalom felvételi vizsgákon, vagy ahhoz, hogy alapvetően, koncepciójában és személetében megváltozzék az államnyelv oktatásának helyzete, követelményrendszere az ukrainai kisebbségi iskolákban. Tegyük hozzá: erre nem is volt módja, hiszen ez a politikai érdekképviselő hatékonyaságán és erején múlik. Orosz Ildikó oktatáspolitikus, a KMPSZ és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) szakpolitikusa, aki 2006 és 2010 között a kárpátaljai megyei tanács oktatási állandó szakbizottságát vezette, 2011. április 21-én a Kárpátalja.ma hírportálon megjelent elemzésében így értékeli a munkacsoport tevékenységét: „politikai pótcselekvésnek tűnik, ami az ukrán nyelvkönyv írása körül alakult ki Beregszászban, és hosszú időn keresztül uralta a közbeszédet. A polgármester kezdeményezésére, a KMKSZ frakció támogatásával is előbb a városi költségvetés terhére, majd

⁴² *Magyar–ukrán kisseztár. // Угорсько-український словничок.* Ungvár–Beregszász: PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2006.

⁴³ *Ukrán–magyar kisseztár. // Українсько-угорський словничок.* Ungvár–Beregszász: PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2008.

⁴⁴ Маргітич К., Гіреш К., Гіреш Е.: *Українсько-угорсько-англійський розмовник.* Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2006.; Pecsora Éva és Margitics Marianna: *Tanulj nyelveket egyedül: magyar–angol–ukrán és ukrán–angol–magyar.* Budapest: Info13 Közhasznú Egyesület, 2010.

⁴⁵ Lizanec Péter szerk.: *Magyar–ukrán szótár. // Угорсько-український словник.* Ungvár: IVA, 2001.; Lizanec Péter szerk.: *Ukrán–magyar szótár. // Українсько-угорський словник.* Ungvár: IVA, 2005.

⁴⁶ Lizanec Péter szerk.: *Ukrán–magyar állandósult kifejezések szótára.* Ungvár: Kárpáti Kiadó, 2009.; Lizanec Péter szerk.: *Magyar–ukrán állandósult kifejezések szótára.* Ungvár: Kárpáti Kiadó, 2009.

⁴⁷ Csucska, P. – O. Rot – J. Szák: *Magyar–Ukrán Szótár.* Budapest–Ungvár: Akadémiai Kiadó – Kárpátontúli Területi Kiadó, 1961., illetve Katona Lóránt: *Ukrán–Magyar szótár.* Budapest–Uzsgorod: Akadémiai Kiadó – Kárpátontúli Területi Kiadó, 1963.

⁴⁸ Udvari István: *Ukrán–magyar szótári adatbázis. I–VI. kötet.* Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. I. kötet (A–Г, 2003), II. kötet (Д–К, 2002), III. kötet (Л–О, 2000), IV. kötet (П, 2001), V. kötet (Р–У, 2001), VI. kötet (Ф–Я, 2000).

⁴⁹ Udvari István: *Magyar–ukrán szótár. I. (A–LY) és II. (M–Zs) kötet.* Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2005 (I. kötet) és 2006 (II. kötet).

a Szülőföld Alap támogatásával ukrán tankönyvek írását szorgalmazták a városban élő magyar gyerekek az ukrán állam által elvárt ukrán nyelvtudása érdekében. Ez a magyar iskolások esélyegyenlőségén nem segített, mert továbbra is az az elvárás maradt velük szemben, hogy az ukránt olyan szinten tudják, mint a született ukrán ajkú gyerek. Továbbra is eszerint mérik teljesítményüket. Törvény szerint csak azokat a könyveket lehet használni, amit a minisztérium jóváhagyott és tankönyvvé nyilvánított. A magyar politikum valós érdekérvényesítési feladata az lett, amit más kisebbségbe szorult magyar testvéreink érdekképviselője több országban elért, elfogadtatni, hogy a magyarok számára az államnyelv második nyelv, hiszen egy magyar gyerek sohasem fogja olyan szinten tudni az ukránt, mint az, aki ukránnak született. Ezután kellene elérni, hogy dolgozzanak ki szakembereink bevonásával ennek megfelelő tantervet, tankönyvet, tanítási módszert, követelményrendszert, és mindezt ukrán állami pénzen.⁵⁰

Orosz Ildikó véleményével maximálisan egyetérthetünk, ám azt tegyük gyorsan hozzá: sem a KMKSZ, sem a KMPSZ, sem politikai ellenlábasuk, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség nem mutat(ott) különösebb politikai és szakmai aktivitást annak elérése érdekében, amit egy szakmai alapon létrejött, civil szakértőkből álló munkacsoporton kér számon a szakpolitikus.

Konklúzió: hogyan lehetne megoldani a problémát?

Nincs vita Volodymyr Kulyk és köztünk abban, hogy az államnyelv megtanulása fontos és hasznos a kárpátaljai magyarok számára. Nekünk azonban meggyőződésünk, hogy nem az ukrán nyelv megtanulása a fő cél. Az államnyelv elsajátítása csupán egyik eszköze a társadalmi integrációnak. Biztosak vagyunk abban is, hogy a magyar nyelven oktató iskolák megőrzése mellett kell megtalálnunk azt az oktatási modellt, amely révén el lehet érni a Kulyk által is fontosnak tartott célokat: az etnolingvisztikai identitás megőrzését és az ukrán nyelv olyan szintű elsajátítását, amely lehetővé teszi a sikeres társadalmi integrációt. Biztosak vagyunk azonban abban, hogy e két cél mellett legalább olyan fontos az összes többi iskolai tantárgy magas szintű oktatása is. Nem szabad megengednünk, hogy az ukrán nyelv oktatása és tanulása fontosabb cél legyen, mint a magas szintű iskolai oktatás. Mert egy normálisan működő államban a sikeres társadalmi integrációnak nem az államnyelv ismerete a legfőbb feltétele. Mi az anyanyelv-domináns hozzáadó (additív) kétnyelvűség kialakítását tekintjük a kárpátaljai magyar oktatási rendszer egyik fontos feladatának (Beregszászi 2012).

Ezért mi a Volodymyr Kulyk által javasolt „bilingual schooling” helyett (ami szinte egyet jelent a tranzitív oktatási programmal) a Skutnabb-Kangas (1990: 13–14) által „language shelter (maintenance)”, magyarul nyelvmegőrző vagy nyelvtámogató néven említett (Skutnabb-Kangas 1997: 26) oktatási programot szeretnénk megtartani:

„A nyelvmegőrző vagy nyelvtámogató oktatási programban (...) az alacsony státusú anyanyelvét beszélő kisebbségi gyermek létező alternatívák közül önként választja az anyanyelvén folyó oktatást olyan osztályokban, ahol a tanulók mind az ő anyanyelvét beszélik,

---

⁵⁰Orosz Ildikó: Kilenc év mérlege. <http://www.karpatalja.ma/nezopont/1819-a-honap-temaja-kilenc-ev-merlegen-> (201.4.21.).

a többségi nyelvet pedig idegen nyelv/másodnyelv tanórákon sajátítják el kétnyelvű tanároktól.⁵¹

Meggyőződésünk, hogy csak akkor lehet hatékony és eredményes az ukrán nyelv oktatása a magyar tannyelvű iskolákban Kárpátalján, ha az állam hajlandó együttműködni a magyar kisebbség szakértőivel. Feladat van bőven. Ezek között vannak például az alábbiak:

1. Ne támasszanak azonos követelményeket az ukrán és nem ukrán tannyelvű iskolában érettségizőkkel szemben ukrán nyelvből és irodalomból. Lehetetlen 11 év nyelvtanulás után C1 vagy C2 szintű ukrán nyelvtudást elvárni a magyar anyanyelvűektől. Értelmes és reális célokat kell kitűzni az államnyelvet iskolában tanulók elé, akik nem anyanyelvi beszélői az ukrán nyelvnek.

Diszkriminatív az az eljárás, hogy a felsőoktatásba csak az kerülhet be, aki sikeresen szerepelt az ukrán nyelv és irodalom független tesztvizsgán, amelyen az ukrán anyanyelvűek és az ukrán tannyelvű iskolát végzettek előnnyel indulnak (Papp 2010a: 491–493, 2010b: 561–563). Az azonos követelmények támasztása ukrán nyelvből azért is megengedhetetlen, mert más óraszám alapján oktatják az ukrán nyelvet a két iskolatípusban.⁵² 2015-től már nem csupán azok számára kötelező az ukrán nyelv és irodalom tesztvizsga, akik a felsőoktatásban kívánják folytatni a tanulmányaikat, hanem minden érettségizőnek vizsgáznia kell ebből a tantárgyból. A követelmények 2015-ben teljesen azonosak voltak mindenki számára. Ez egyértelmű diszkrimináció.

2. Át kell dolgozni azokat az állami kerettanterveket, melyek az államnyelv elsajátításának céljait, feladatait és követelményeit, illetve az oktatás tartalmát határozzák meg. Ezekben (az idegen nyelvek kapcsán megfogalmazottakhoz hasonlóan) pontosan meg kell határozni, milyen nyelvtudásszintet várunk el a magyar tannyelvű iskolák tanulóitól az oktatás egyes szintjein (elemi, általános és középiskola). Ezek a követelmények nem lehetnek azonosak az ukrán tannyelvű iskolák tanulóival szemben támasztott követelményekkel. Az anyanyelvi szintű (C1 és C2 szint) ukrán nyelvtudás elvárása képtelenség. Az ukrán mint nem anyanyelv oktatása során nem az ukrán nyelvről szóló elméleti ismereteket (grammatikát) kell tanítani, hanem a sikeres kommunikáció készségét kell kialakítani ukrán nyelven. Az egyes iskolai szakaszok végén a kimeneti követelményeket ennek megfelelően kell meghatározni a nem ukrán tannyelvű iskolák végzősei számára. Nem az ukrán grammatika ismeretét kell számon kérni, hanem azt, hogy tudnak-e (és milyen szinten tudnak) beszélt és írott szövegeket megérteni és létrehozni ukrán nyelven.

---

⁵¹ „A language shelter or maintenance programme is a programme where linguistic minority children with a low-status mother tongue voluntarily choose (among existing alternatives) to be instructed through the medium of their own mother tongue, in classes with minority children with the same mother tongue only, where the teacher is and where they get good teaching in the majority language as a second/foreign language, also given by a bilingual teacher” (Skutnabb-Kangas 1990: 13–14).

⁵² Az ukrán nyelv és irodalom kötelező felvételi vizsgaként bevezetése nyilvánvalóan diszkriminatív. Még ennél is diszkriminatívabb volt az a szándék, hogy minden tantárgyból ukrán nyelven tegyék le a felvételi vizsgákat az egyetemre jelentkezők. Az oktatási minisztérium 2008. január 24-én 33. számmal megjelent rendelete ezt írta elő (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0073-08>). A rendeletet később a tiltakozások miatt eltörölte a minisztérium (Csernicskó 2013: 315–316).

3. A többségi és kisebbségi iskolákban más az ukrán nyelv mint tantárgy oktatásának célja, feladata, eltérő a kiindulási alap és mások az óraszámok. Ebből következően más módszereket kell alkalmazni a tárgy oktatása során. Az államnyelv eredményes elsajátítása érdekében – ukrán állami finanszírozásban – dolgozzanak ki a magyar tannyelvű iskolák számára speciális tanterveket, készüljenek ezek alapján tankönyvek, munkafüzetek, módszertani segédletek, szemléltetők, szótárak, audiovizuális oktatási anyagok. Készüljenek alternatív tankönyvek és tantervek, amelyek figyelembe veszik az ukrán nyelvet tanulók szociológiai háttérét, nyelvi környezetét.

4. Az állam képezzen magyarul is beszélő, sajátosan a magyar tannyelvű iskolák számára ukrán nyelv és irodalom tanárokat. A már folyó ilyen irányú képzés szakmai és tárgyi feltételeit, finanszírozását hosszú távon biztosítani kell, mégpedig az ukrán állami költségvetésből. A tanárok felkészítése során kiemelt figyelmet kell fordítani az ukrán mint nem anyanyelv oktatásának sajátosságaira.

5. Meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy az oktatási rendszerből már kikerült, ám ukránul nem beszélő felnőttek is elsajátíthassák az államnyelvet. Ehhez felnőttoktatási programokra, illetve erre a célra kidolgozott oktatási anyagokra van szükség.

A kárpátaljai magyar közösség az egész 20. század folyamán rendelkezett anyanyelven oktató iskolahálózattal: a csehszlovák (1918–1939) és a szovjet (1945–1991) korszakban is (Csernicskó 2013). A független Ukrajnában – Magyarország anyagi és erkölcsi támogatását is felhasználva – sikerült továbbfejleszteni ezt az oktatási rendszert (Orosz 1995, 2005, 2007, Kulyk 2013: 639). Meggyőződésünk, hogy a nagy tradíciókkal rendelkező oktatási struktúra szétverése helyett a megőrzéséért és modernizálásáért kell dolgozni.

Nem zárjuk ki eleve a két(tan)nyelvű oktatás bevezetését. A kijevi oktatási minisztérium korábbi próbálkozásai során szerzett tapasztalataink azonban óvatosságra intenek bennünket. A Kulyk által javasolt „bilingual schooling” bevezetésének módozatairól, az ilyen oktatás gyakorlati vonatkozásairól, pontos céljairól, az alkalmazott módszerekről semmit sem tudunk.

Szlovéniában több, mint 50 éve működik a két(tan)nyelvű oktatás, mégis számtalan elméleti és gyakorlati probléma vetődik fel ennek kapcsán (Pisnjak ed. 2013). Érdemes volna előbb megvizsgálni az ottani és az egyéb országokban folyó két(tan)nyelvű oktatás során felhalmozott tapasztalatokat, és csak aztán megbeszélni a bevezetésének kárpátaljai lehetőségeit. Addig is: előbb a magyar tannyelvű iskolákban meg kell teremteni az ukrán nyelv eredményes oktatásához szükséges feltételeket.

Erre a fentiek mellett azért is szükség van, mert a 2012-ben elfogadott Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól⁵³ 20. cikkelyének 8. pontja így szól:

„A regionális nyelveken oktató állami vagy kommunális általános közoktatási intézményekben a tantárgyak oktatása regionális nyelveken folyik (kivéve az ukrán nyelvet és irodalmat, amelyeket ukránul oktatnak).”

A törvényhez készült értelmezések szerint ez azt jelenti, hogy a nyelvtörvény nem teszi lehetővé a kisebbségi nyelveken oktató iskolákban a bilingual schooling bevezetését (Tóth–Csernicskó 2013: 77, 2014: 73–74).

---

⁵³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (17-06-2015).

A 21. századi Ukrajnában anakronizmus a szovjet hagyományoknak megfelelő cenzuralizáció. Nem biztos, hogy mindig az a jó megoldás, ami a Kárpátaljától 800–900 kilométerre lévő Kijevből annak tűnik. A kárpátaljai magyar oktatás problémáinak megvitatása, a megoldási lehetőségek keresése nem lehet sikeres az érintett fél: a közösség bevonása nélkül. Szakmai és emberi jogi érvek sorozata szól a kárpátaljai magyarok anyanyelven folyó oktatási rendszerének fenntartása és fejlesztése mellett (természetesen az államnyelv megfelelő színvonalú és hatékonyságú oktatásával együtt). Azt viszont semmi sem idnokolhatja, hogy a kárpátaljai magyar kisebbségre akarata ellenére a két(tan)nyelvű (tranzitív) oktatási programot kényszerítsék rá, miközben a többségi nemzet képviselői továbbra is saját anyanyelvükön tanulhatnak.

Irodalom

- Alderson, C. J. 2000. Exploding myths: Does the number of hours per week matter? *Novelty* 1: 17–33.
- Bárány, E., I. Huszti, and M. Fábián. 2011. Második és idegen nyelv oktatása a beregszászi magyar iskolák 5. osztályában: a motiváció és nyelvi készség összefüggése az oktatáspolitikai tényezőkkel. In *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban: a 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. K. Hires-László, Z. Karmacs and A. Márku eds. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 145–154.
- Baugh, J. 1999. *Out of the Mouths of Slaves: African American Language and Educational Malpractice*. Austin: University of Texas Press.
- Beregszászi A. 2002. A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás* 2: 368–375.
- Beregszászi, A., I. Csernicskó, and I. Orosz. 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Bilaniuk, L. and S. Melnyk. 2008. A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11(3–4): 340–372.
- Cummins, J. 2000. *Language, power and pedagogy: Bilingual children in the crossfire*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Csernicskó, I. 2005. Hungarian in Ukraine. In *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*, ed. A. Fenyvesi. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 89–131.
- Csernicskó, I. 2009a. Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті. *Acta Beregsasiensis* VIII(2): 97–106.
- Csernicskó, I. 2009b. Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In *Державотворча й об'єднувальна функції*

- української мови: реалії, здобутки, перспективи, ed. Ю. Герцог. Ужгород: Поліграфцентр Ліра, 105–116.
- Csernicskó, I. 2011a. The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2–1: 75–91.
- Csernicskó, I. 2011b. Ukrainian educational policy and the minorities. In *Magyar nyelv és kultúra a Kárpát-medencében*, ed. Sz. Szoták. Dunaszerdahely–Alsóőr: Gramma Nyelvi Iroda – UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet, 11–23.
- Csernicskó, I. 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csernicskó, I. 2015. Teaching Ukrainian as a State Language in Subcarpathia: situation, problems and tasks. In *Language learning and teaching: State language teaching for minorities*, ed. I. Vančo and I. Kozmács. Nitra: Univerzita Konštantina Filozofa v Nitre, 11–23.
- Csernicskó, I. 2011c. Ще раз про проблеми викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In *Розвиток гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні: аналіз, оцінки*, ed. Ю. Герцог. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 213–224.
- Csernicskó, I. 2012. *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó, I. ed. 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek: a magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó, I. and V. Ferenc. 2009. Az ukrajnai oktatáspolitikai és a kárpátaljai magyar felsőoktatás. In *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*, eds. I. Horváth and E. M. Tódor. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion, 25–40.
- Csernicskó, I. and V. Ferenc. 2010. Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*, ed. J. Róka, 329–49. Budapest: Budapest College of Communication and Business.
- Csernicskó, I. and V. Ferenc. 2014. Hegemonic, regional, minority and language policy in Subcarpathia: a historical overview and the present-day situation. *Nationalities Papers* 42(3): 399–425.
- Csernicskó, I. and P. Laihonon 2015. Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. *Multilingua*. DOI: 10.1515/multi-2014-0073.
- Danysh, H., P. Chuchka, and Y. Herczog 2005. *Українська мова: Програма для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання*. Чернівці: Букрек.
- Edwards, J. 1984. Language, diversity and identity. In *Linguistic Minorities, Policies and Pluralism*, ed. J. Edwards. London: Academic Press, 277–310.
- Fishman, J. A. 1988/1992. The Displaced Anxieties of Anglo-Americans. In *Language Loyalties: A sourcebook on the Official English controversy*, ed. J. Crawford. Chicago: The University of Chicago Press, 165–170.

- Gulpa, L. 2000. Особливості розвитку шкільництва національних меншин у Закарпатській області. In Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця, eds. K. Horváth and M. Fábíán. Ужгород: Ужгородський державний університет, 186–192.
- Husztí, I., E. Bárány, M. Fábíán, and I. Lechner. 2012. Teaching and learning a second language and a foreign language. *Acta Academiae Beregsasiensis* XI/2: 19–41.
- Husztí, I., M. Fábíán, and E. Bárány. 2009. Differences between the processes and outcomes in third graders' learning English and Ukrainian in Hungarian schools of Beregszász. In *Early learning of modern foreign languages: Processes and outcomes*, ed. N. Marianne. Bristol: Multilingual Matters, 166–180.
- Husztí, I., M. Fábíán, and E. Bárány. 2010. Fifth graders' receptive skills in English and Ukrainian. *Acta Beregsasiensis* IX/2: 153–162.
- Husztí, I., and M. Fábíán. 2014. Az ukrán és angol nyelv tanításának összehasonlító elemzése beregszászi magyar iskolákban végzett kutatások alapján. In *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції*, eds. E. Bárány and I. Csernicskó. Ungvár: Видавництво В. Падяка, 109–119.
- Ittio, I. ed. 2003. Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень). Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики.
- Janmaat, J. G. 2000. *Nation-Building in Post-Soviet Ukraine: Educational Policy and the Response of the Russian-Speaking Population*. Amsterdam: Netherlands Geographical Studies.
- Káprály M. (2008) „Beszéljünk ukránul!” Beregszász.
- Koljadzsin, N. 2003. Про специфіку організації навчання української мови в угорськомовних школах. *Acta Beregsasiensis* III: 76–81.
- Kulyk, V. 2013. Combining identity and integration: comparative analysis of schools for two minority groups in Ukraine. *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 43(5): 622–645.
- Labov, W. 1982. Objectivity and commitment in linguistic science: The case of the Black English trial in Ann Arbor. *Language in Society* 11: 165–201.
- Laihonen, P. 2015. Theory and practice of language education today: Insights from teaching Finnish and beyond. In *Language learning and teaching: State language teaching for minorities*, ed. I. Vančo and I. Kozmács. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 43–56.
- LTI 2015. A 2015-ös érettségi/felvételi eredményekről a tanév közepén bevezetett új eljárási rendszer függvényében.
<http://www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/component/content/article/48-friss-hirek/2071-a-2015-oes-erettsegifelveteli-eredmenyekrl-a-tanev-koezepen-bevezetett-uj-eljarasi-rendszer-fueggvényeben.html> (2015.6.27.).
- Melnyk, M. 2012. Закон про мову: засади мовної політики чи засідка? [] *Дзеркало тижня* № 25.
http://gazeta.dt.ua/LAW/zakon_pro_movu_zasadi_movnoyi_politiki_chi_zasidka.html

- Melnyk, S. and I. Csernicskó. 2010. Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації. Ужгород: ПоліПрінт.
- Масюк, Н. 2009. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Milován, A. 2002. Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar tananyelvű iskoláiban. Kisebbségkutatás 4: 984–989.
- Molnár, J. and I.D. Molnár. 2010. A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai. In: Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról, ed. I. Csernicskó. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet, 15–32.
- Motilchak, M. 2009. Шляхи поліпшення вивчення української мови як державної у загальноосвітніх навчальних закладах області з навчанням мовами національних меншин. In Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи, ed. Ю. Герцог. Ужгород, Поліграфцентр Ліра, 36–44.
- Orosz, I. 2005. A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság első évtizedében (1989–1999). Ungvár: PoliPrint.
- Orosz, I. 2007. A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005). Ungvár: PoliPrint.
- Orosz, I. and I. Csernicskó. 1999. The Hungarians in Transcarpathia. Budapest: Tinta Publishers.
- Orosz, I., I. Csernicskó, P. Ambrus, and O. Kristofóri 2012. A magyar nyelvű/nyelvi oktatás stratégiai kérdései Kárpátalján, 2008. In Két évtized távlatából, ed. I. Orosz. Ungvár: PoliPrint, 67–242.
- Öllös, L. 2014. A szabadság és a nyelvszabadság. Fórum Társadalomtudományi Szemle 2: 3–20.
- Papp, A. Z. 2010a. A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás rendszere és néhány aktuális kihívása 2009-ben. In Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra, eds. Cs. Fedinec and M. Vehesh. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 480–498.
- Papp, A. Z. 2010b. Система угорськомовної освіти Закарпаття та деякі актуальні її виклики у 2009 році. In Закарпаття 1919–2009: історія, політика, культура, eds. M. Vehesh and Cs. Fedinec. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 548–568.
- Papp, A. Z. 2012. Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. Educatio 24/1: 3–23.
- Patten, A. 2001. Political theory and language policy. Political Theory 29: 691–715.
- Phillipson, R., M. Rannut, and T. Skutnabb-Kangas. 1994. Introduction. In Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination, eds. T. Skutnabb-Kangas and R. Phillipson. Berlin: Mouton de Gruyter, 1–22.
- Pinter, A. 2006. Teaching young language learners. Oxford: Oxford University Press.
- Pisnjak, M. ed. 2013. PRIROČNIK za učitelje dvojezičnih šol v Prekmurju. Lendava: Zavod za kulturo madžarske narodnosti.
- Póhán, K. 1999. Державна мова в школах національних меншин. Українська мова і література в школі 4: 55–57.

- Póhán K. 2003. Проблеми і перспективи навчання державної мови учнів-угорців. Українська мова і література в школі 8: 52–55.
- Poór, Z. 2015. Contemporary trends and approaches to help children learn modern languages in a natural way. In *Language learning and teaching: State language teaching for minorities*, ed. I. Vančo and I. Kozmács. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 34–42.
- Second periodical report 2012. Second periodical report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter. Ukraine. Strasbourg, 10 January 2012.
<http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/UkrainePR%202012.en.pdf> (2012.1.22.)
- Skutnabb-Kangas, T. 1990. *Language, Literacy and Minorities*. London: A Minorities Rights Group Report.
- Skutnabb-Kangas, T. 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Skutnabb-Kangas, T. 1999. Education of Minorities. In *Handbook of Language and Identity*, ed. J. A. Fishman. Oxford: Oxford University Press, 42–59.
- Skutnabb-Kangas, T. and J. Cummins. 1988. Concluding remarks: Language for empowerment. In *Minority Education: From Shame to Struggle*, eds. T. Skutnabb-Kangas and J. Cummins. Clevedon–Philadelphia: Multilingual Matters, 390–394.
- Skutnabb-Kangas, T. and R. Dunbar. 2010. Indigenous Children's Education as Linguistic Genocide and a crime Against Humanity? A Global View. *Geaidnu/Kautokeino: Gáldu Čála, Journal of Indigenous Peoples Rights* no. 1/2010.
- Skutnabb-Kangas, T., M. Kontra, and R. Phillipson 2006. Getting Linguistic Human Rights Right: A Trio Respond to Wee (2005). *Applied Linguistics* 27: 318–324.
- Szofilkánics J. (2009) *Tanuljunk ukránul! Nyíregyháza: Örökségünk Könyvkiadó Kft.*
- The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note. Hague: Office of the High Commissioner on National Minorities, 1996.
- Tóth, M. and I. Csernicskó. 2013. *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)*. Киев: ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина».
- Tóth, M. and I. Csernicskó. 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Vančo, I. 2015. Connections of modes of bilingualisation and identity. In *Language learning and teaching: State language teaching for minorities*, ed. I. Vančo and I. Kozmács. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 133–147.